

**RAPORT
Z REALIZACJI
PROGRAMU
BARDZO
MŁODA
KULTURA**

B

M

2017

K

**WSPÓŁDZIAŁANIE
W KULTURZE**

A

SŁOWO WSTĘPNE

5

B

O PROGRAMIE

6

B.1.0 Zasady działania

9

B.2.0 Schemat działań lokalnych

12

B.3.0 Operatorzy Programu

14

C

BARDZO MŁODA KULTURA 2017

48

C.1.0 Program w liczbach

50

C.2.0 Informacje ewaluacyjne

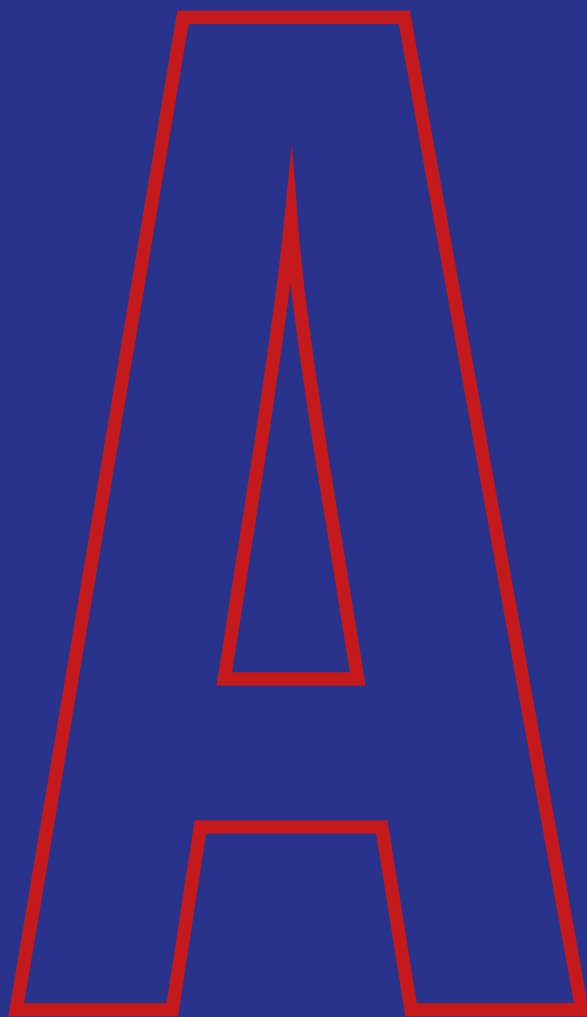
51

D

RAZEM W KULTURZE	54
D.1.0 Współpraca w kulturze	55
D.2.0 Współdziałanie w ramach Programu	62
D.3.0 Współpraca – dobre praktyki	65
D.4.0 Współpraca pomiędzy Operatorami Programu	78
D.5.0 Współdziałanie w projektach regrantingowych	80

E

E.1.0 Kontakt	115
E.2.0 Spis ilustracji	116

SŁOWO WSTĘPNE

Szanowni Państwo!

Przekazuję w Państwa ręce publikację opisującą doświadczenia zdobyte podczas dwóch lat realizowania przez Narodowe Centrum Kultury Programu „Bardzo Młoda Kultura”.

W raporcie opublikowanym na przełomie roku 2016 i 2017 staraliśmy się przybliżyć cele i założenia tego Programu oraz kluczowe dla niego pojęcie edukacji kulturowej. Dokument ten zawierał także najważniejsze informacje dotyczące poszczególnych elementów i etapów realizacji programu: badań diagnostycznych, działalności sieciującej, szkoleniowo-warsztatowej oraz konkursów regrantingowych.

Dziś, mając za sobą dwa lata doświadczenia, Operatorzy wojewódzcy Programu oswoili jego – niełatwą przecież – strukturę. Na różne sposoby urządzili przestrzeń wyznaczoną przez ramy formalne regulaminu, twórczo rozwijając założenia Programu „Bardzo Młoda Kultura”, proponując nowe rozwiązania, ucząc się od siebie nawzajem. Wystarczy tu wspomnieć wędrujące forum partnerów zainicjowane przez Małopolski Instytut Kultury w Krakowie czy diagnozę środowiska oświaty przeprowadzoną przez Regionalny Instytut Kultury w Katowicach. Dzięki udziałowi w Programie Operatorzy zyskali wiedzę i kompetencje, które wykorzystują także przy realizacji innych zadań.

W niniejszej publikacji, podobnie jak rok temu, nie zabraknie najważniejszych danych ilustrujących skalę działań podejmowanych w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura”. Głównym

przedmiotem raportu jest współpraca w kulturze i edukacji – jej nawiązywania i pogłębiania. Temat ten wybrzmiewał podczas ogólnopolskich spotkań Operatorów Programu, był też dyskutowany na regionalnych forach i konferencjach jako jedno z najważniejszych wyzwań, które stoją przed Operatorami.

Główną częścią raportu jest rozdział „Razem w kulturze” poświęcony idei współpracy. Budowanie kulturalnych sojuszy w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura” odbywa się zarówno na płaszczyźnie międzyinstytucjonalnej, angażującej różne podmioty z obszaru danego województwa, jak i międzyludzkiej, urzeczywistniającej się najpełniej we wspólnej realizacji projektów regrantingowych przez nauczycieli i animatorów kultury. Nie można też pominąć współpracy, jaką nawiązali między sobą Operatorzy z różnych województw, tworząc ogólnopolską sieć wymiany pomysłów i doświadczeń.

Chcemy przybliżyć Państwu te dobre praktyki, mając nadzieję, że zainspirują one do nowych działań także w Państwa otoczeniu.

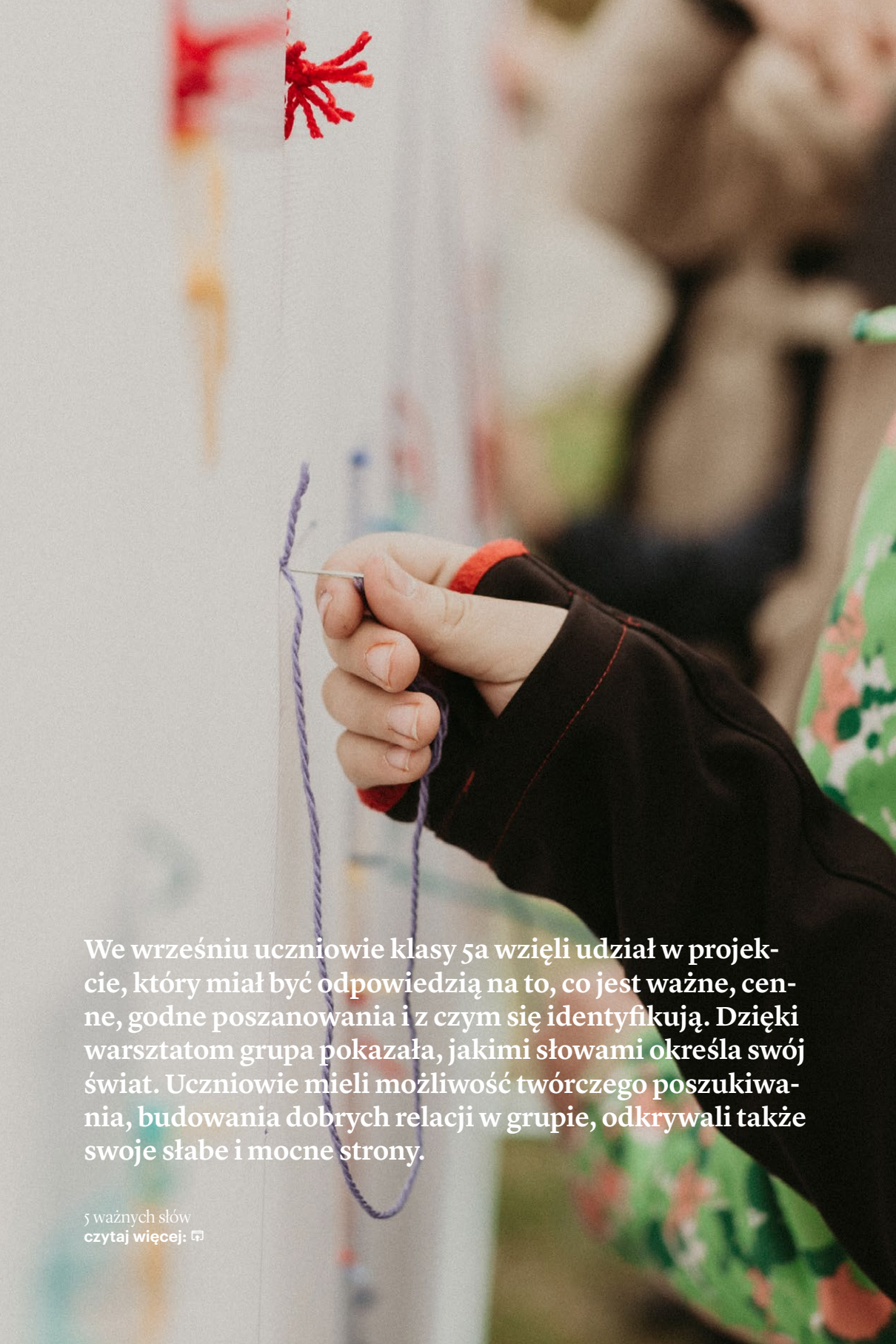
Warto szukać odpowiedzi na pytanie: po co i jak działać wspólnie? Życzę, aby ta publikacja okazała się pomocna w poszukiwaniach. Zapraszam do lektury!

Dyrektor
Narodowego Centrum Kultury
dr hab. Rafał Wiśniewski, prof. UKSW

B

O PROGRAMIE

**BARDZO MŁODA KULTURA
(BMK) to wieloletni
Program, którego celem
jest wspieranie rozwoju
edukacji kulturowej
w Polsce – poprawianie
jakości oraz zwiększanie
jej dostępności i roli
w społecznościach
lokalnych.**

We wrześniu uczniowie klasy 5a wzięli udział w projekcie, który miał być odpowiedzią na to, co jest ważne, cenne, godne poszanowania i z czym się identyfikują. Dzięki warsztatom grupa pokazała, jakimi słowami określa swój świat. Uczniowie mieli możliwość twórczego poszukiwania, budowania dobrych relacji w grupie, odkrywali także swoje słabe i mocne strony.

5 ważnych słów
czytaj więcej: [☞](#)

ZASADY DZIAŁANIA

Program „Bardzo Młoda Kultura” opiera się na czterech podstawowych zasadach:

1.

Systemowa oddolność

Zgodnie z nią rozwiązania wspierające edukację kulturową powinny być tworzone przez samych edukatorów i animatorów oraz należy ich poszukiwać w trakcie codziennych praktyk edukacyjnych, a dopiero potem agregować na poziomie regionalnym i ogólnopolskim. Działając w ten sposób, mamy nadzieję na lepsze dopasowanie wsparcia działań edukacyjnych w poszczególnych województwach, a poprzez to na zdobycie wiedzy o specyficznych potrzebach związanych z edukacją kulturową w różnych częściach Polski. Być może na tej podstawie uda się budować bardziej efektywne systemowe rozwiązania instytucjonalne wspierające edukację kulturową w naszym kraju.

2.

Samopowielanie efektów

Ponieważ Program ma skromny wymiar, nie jesteśmy w stanie przeszkolić w jego ramach wszystkich nauczycieli oraz edukatorów pracujących w instytucjach kultury czy w organizacjach

pozarządowych. Bardzo zależy nam jednak na tym, by osoby, które wzięły w nim udział, same edukowały, dzieliły się swoją wiedzą z innymi. Zależy nam też na tym, by sieci współpracy zbudowane w ramach Programu okazywały się trwałe i działały też po jego zakończeniu. Dlatego Program nie jest nastawiony na jednorazowe działania, ale raczej na budowanie trwałych koalicji współdziałania, ma sprzyjać poznawaniu się, wymianie doświadczeń i współpracy.

3.

Glokalność

Operatorzy Programu działają przede wszystkim w swoich województwach, ale jednym z ich zobowiązań jest współpraca polegająca na wymienianiu się informacjami, wspólnym rozwiązywaniu problemów, przed którymi stają, dzieleniu się innowacyjnymi modelami działań edukacyjnych. Uważamy, że to dobry sposób na budowanie bardziej uniwersalnych narzędzi, rozwiązań, dzięki którym można tworzyć systemowe podstawy edukacji kulturowej.

Pierwszy tydzień warsztatów fakultatywnych trwał od 20 do 25 czerwca. Przez ten czas uczestnicy mogli dowiedzieć się, jak skutecznie aplikować po fundusze na realizację projektów, jak efektywnie współpracować z mediami i młodzieżą, a także poznali narzędzia i metody diagnozowania potrzeb środowiska lokalnego.

Warsztaty fakultatywne na Podkarpaciu
czytaj więcej:

4.

Międzysektorowość

To ona chyba najlepiej wyraża istotę edukacji kulturowej oraz zainicjowała myślenie o potrzebie stworzenia Programu „Bardzo Młoda Kultura”. Żyjemy w świecie, który poprzecinany jest różnorodnymi podziałami sektorowymi – jednym z istotniejszych jest ten rozdzielający sferę edukacji i kultury. Podział ten usprawnia zarządzanie życiem społecznym, ale ignoruje fakt, iż kultura to nie jest sfera, która jest ważna tylko dla instytucji kultury, ale również dla edukacji, gospodarki, polityki, ży-

cia codziennego, naszego dobrostanu i dla jakości życia społecznego. Ignoruje on także to, że edukacja nie przebiega tylko w instytucjach oświatowych, ale też w domu, kręgach rówieśniczych, za pośrednictwem mediów i instytucji ekonomicznych. Dlatego też tak ważne jest, by wzmacniać istniejące mosty pomiędzy sferą kultury i oświaty oraz budować nowe połączenia pomiędzy nimi, ale też innymi sferami życia, w taki sposób, by wykorzystując potencjał każdej z nich, szukać wspólnie metod zwiększania kompetencji, które pozwalają jednostkom w pełni uczestniczyć w kulturze, a poprzez to w życiu społecznym.

27 listopada 2017 r. odbyło Forum Centrum Praktyk Edukacyjnych – spotkanie podsumowujące dwuletnią działalność Centrum Praktyk Edukacyjnych w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura”. Spotkanie było pretekstem do przedstawienia wyników badań diagnostycznych i przedsięwzięć zrealizowanych w Wielkopolsce.

Edukacja w działaniu! Forum Centrum Praktyk Edukacyjnych
[czytaj więcej: ↗](#)

B.2.0

SCHEMAT DZIAŁAŃ LOKALNYCH

„Bardzo Młoda Kultura” w każdym województwie realizowana jest w oparciu o sześć powiązanych ze sobą typów zadań:

Etap 1. Punktem wyjścia działań lokalnych Operatorów Programu jest prowadzenie przez nich diagnozy stanu edukacji kulturowej w regionie. Diagnoza powinna identyfikować podmioty, które zajmują się tego rodzaju działalnością, istniejące formy współpracy w tej dziedzinie, a także wskazywać na deficyty dotyczące edukacji kulturowej.

Etap 2. Ważnym zadaniem lokalnych operatorów Programu jest prowadzenie działań informacyjnych. Nie mają one na celu tylko i wyłącznie propagowania celów Programu czy samej edukacji kulturowej jako istotnego narzędzia wzmocnienia wartościowych społecznie umiejętności i kompetencji, ale też służyć integracji środowiska edukatorów, inicjować sieci współpracy pomiędzy nimi i wskazywać na możliwe kierunki ich rozwijania.

Etap 3. Diagnoza sytuacji edukacji kulturowej w regionie stanowi podstawę określenia tematyki szkoleń i warsztatów prowadzonych dla edukatorów. Ich celem oprócz wzmocnienia kompetencji i wiedzy jest budowanie sieci współpracy pomiędzy uczestnikami tych zajęć.

Etap 4. Konkursy regrantowe ogłaszane przez lokalnych operatorów Programu są skierowane do osób biorących udział w szkoleniach oraz dopuszczają do ubiegania się

o te środki wyłącznie przez zespoły złożone z osób reprezentujących sferę kultury i sferę edukacji szkolnej. Ważnym aspektem tych konkursów jest również zapewnienie startującym w nich osobom możliwości konsultowania i doskonalenia swoich aplikacji z doświadczonymi edukatorami i animatorami.

Etap 5. Realizacja projektów, które zwyciężyły w konkursie regrantowym, odbywa się pod kuratelą lokalnego operatora Programu. Nie chodzi tu tylko o konieczność prowadzenia przez tego ostatniego działań ewaluacyjnych, ale też o udzielanie przezeń pomocy w rozwiązywaniu problemów, na jakie napotykają beneficjenci. Ważnym elementem jest też dokumentowanie realizowanych projektów oraz dbanie o to, by miały one publiczny charakter, by angażowały również osoby, które nie uczestniczą bezpośrednio w ich realizacji.

Etap 6. Istotnym aspektem działalności lokalnych operatorów Programu jest nie tylko prowadzenie działań ewaluacyjnych dotyczących realizowanych w ramach regrantingu projektów, ale też aktywności autoewaluacyjnej. Wyniki tej ostatniej są jednym z najważniejszych źródeł informacji dotyczących tego, jak przekształcać działania lokalnego Operatora w kolejnych latach jego działalności.

1. Działania diagnostyczne:
rozpoznanie lokalnych
potencjałów edukacyjnych

2. Prowadzenie działań
o charakterze informacyjnym,
propagujących edukację kulturową,
tworzenie sieci współpracy

3. Przygotowanie i prowadzenie
szkoleń i warsztatów dla osób
zajmujących się edukacją kulturową
w regionie

4. Przygotowanie i prowadzenie
konkursów regrantowych
na projekty z zakresu edukacji
kulturowej

5. Realizacja projektów wybranych
w konkursie regrantowym

6. Prowadzenie działań ewaluacyjnych
i autoewaluacyjnych, korygowanie założeń
lokalnych form realizacji Programu

B.3.0

OPERATORZY PROGRAMU

B.3.1

DOLNOŚLĄSKIE
Ośrodek Kultury
i Sztuki
we Wrocławiu

B.3.2

KUJAWSKO-
-POMORSKIE
Teatr Polski
im. Hieronima
Konieczki
w Bydgoszczy

B.3.3

LUBELSKIE
Centrum
Spotkania Kultur
w Lublinie

B.3.4

LUBUSKIE
Regionalne
Centrum Animacji
Kultury
w Zielonej Górze

B.3.5

ŁÓDZKIE
Muzeum Sztuki
w Łodzi

B.3.6

MAŁOPOLSKIE
Małopolski
Instytut Kultury
w Krakowie

B.3.7

MAZOWIECKIE
Mazowiecki
Instytut Kultury
w Warszawie

B.3.8

OPOLSKIE
Muzeum Śląska
Opolskiego
w Opolu

B.3.9

PODKARPACKIE
Centrum Kulturalne
w Przemyślu

B.3.10

PODLASKIE
Wojewódzki Ośrodek
Animacji Kultury
w Białymstoku

B.3.11

POMORSKIE
Instytut
Kultury Miejskiej
w Gdańsku

B.3.12

ŚLĄSKIE
Regionalny
Instytut Kultury
w Katowicach

B.3.13

ŚWIĘTOKRZYSKIE
Wojewódzki
Dom Kultury
im. Józefa
Piłsudskiego
w Kielcach

B.3.14

WARMIŃSKO-
-MAZURSKE
Centrum Edukacji
i Inicjatyw
Kulturalnych
w Olsztynie

B.3.15

WIELKOPOLSKIE
Centrum
Kultury ZAMEK
w Poznaniu

B.3.16

ZACHODNIOPOMORSKIE
Złocieniecki
Ośrodek Kultury
w Złocieniu

Animatorzy i edukatorzy szkolili się z zakresu zarządzania zespołem i umiejętności przywódczych. Zespoły dzieliły się także doświadczeniami z realizowanych projektów i zapoznawały z zasadami prowadzenia efektywnej ewaluacji.

I warsztaty w Legnicy
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu
NAZWA PROJEKTU	Bardzo Młoda Kultura na Dolnym Śląsku
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.bardzomlodakultura.pl
ADRES INSTYTUCJI	Wrocław 50-101, Rynek Ratusz 24
KOORDYNATOR/KA	Arkadiusz Sikora
ADRES E-MAIL	arkadiusz.sikora@okis.pl
TEL.	607 608 510

**BARDZO
MŁODA KULTURA**

**OŚRODEK KULTURY I SZTUKI
WE WROCŁAWIU**

INSTYTUCJA KULTURY SAMORZĄDU
WOJEWÓZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Od czterdziestu lat pracownicy OKIS-u prowadzą działania na wielu polach aktywności kulturowo-artystycznej, eksplorują świat kultury i poznają jego ludzi. Doświadczenie to procentuje w „Bardzo Młodej Kulturze na Dolnym Śląsku”. W prowadzonych przez siebie warsztatach staramy się unikać rywalizacji.

Premiujemy współdziałanie w zespołach łączących sektor oświaty i kultury z porządkiem, a także współpracę przekraczającą gminę czy powiat. Autorom zwycięskich projektów oferujemy silne wsparcie promocyjne, pomagamy też w nawiązywaniu relacji z władzami samorządowymi.

Kiedy artystka i zielarka spotykają się ze sobą, można się spodziewać celebrowania detali, czyli także codzienności. Danka Milewska i Emilia Wysocka-Stankiewicz zainicjowały sieć lokalnych klubów dziewczynskich w województwie kujawsko-pomorskim, w których praktykują razem z mieszkańcami dbanie o siebie.

Supermoce – ćwiczenia z dziewczynstwa
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Teatr Polski im. Hieronima Konieczki w Bydgoszczy
NAZWA PROJEKTU	Struktury Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.struktury-kultury.pl
ADRES INSTYTUCJI	Al. Mickiewicza 2, 85-071 Bydgoszcz
KOORDYNATOR/KA	Katarzyna Jankowska
ADRES E-MAIL	katarzyna.jankowska@struktury-kultury.pl
TEL.	52 339 78 13

Najważniejszym zadaniem projektu „Struktury Kultury” jest tworzenie platformy dla twórczej wymiany kulturalnej i edukacyjnej w skali całego województwa. Cel ten jest naturalną konsekwencją wizji Teatru jako instytucji publicznej, dostępnej i systemowo wspierającej osoby pracujące w instytucjach oraz orga-

nizacjach pozarządowych. W konkursie grantowym zachęcamy do realizacji działań nieszablonowych i odważnych, przekraczania granic pokoleniowych, geograficznych, instytucjonalnych. Promujemy decentralizację i działania osadzone w lokalnym kontekście.

Każdy z uczestników chcących wziąć udział w konkursie regrantingowym, po warsztatach wstępnych musiał wybrać dla siebie dwa kolejne szkolenia tematyczne. Jak się okazało, mało kogo trzeba było do tego przymuszać!

Warsztaty tematyczne
czytaj więcej: [📄](#)

B.3.3

LUBELSKIE

NAZWA OPERATORA	Centrum Spotkania Kultur w Lublinie
NAZWA PROJEKTU	Młodzi LUBią Kulturę
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.edukacjakulturalna.lubelskie.pl
ADRES INSTYTUCJI	Plac Teatralny 1, 20-029 Lublin
KOORDYNATOR/KA	Wojciech Goleman i Agnieszka Drewniak
ADRES E-MAIL	edukacja.bmk@spotkaniakultur.pl
TEL.	81 82 00 449

Centrum Spotkania Kultur to jedna z najmłodszych, ale i największych instytucji kultury w lubelskim, organizator widowisk artystycznych, a także przedsięwzięć związanych z upowszechnieniem sztuki i edukacją kulturalną. Projekt „Młodzi LUBią Kulturę” prowadzony jest przez CSK we współpracy z 25 partnerami.

Działania skierowane są w głównej mierze w stronę odbiorców poza wielkimi centrami miejskimi. Ich celem jest podnoszenie poziomu edukacji kulturalnej w regionie poprzez tworzenie i wzmacnianie lokalnych partnerstw oraz praktyk na rzecz edukacji kulturalnej.

Twórcami bębenków z metalowych puszek po żywności i baloników były Śliwkowe Bakłażany. Niebieskie Tipi tworzyły instrumenty metalowe, z wiader, łańcuchów, beczek po olejach czy łożysk samochodowych. Natomiast Różowe Pantery zaproponowały szeroki wybór różnego rodzaju grzechotek i przeszkadzajek.

Warsztaty Sztuki Perkusyjnej
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Regionalne Centrum Animacji Kultury w Zielonej Górze
NAZWA PROJEKTU	Kultura Tędy
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.kulturatedy.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Sienkiewicza 11, 65-431 Zielona Góra
KOORDYNATOR/KA	Kalina Patek
ADRES E-MAIL	k.patek@rcak.pl
TEL.	68 452 93 04

Kultura Tędy

W RCAK-u wspieramy aktywność i kreatywność osób zajmujących się działalnością kulturalną poprzez opracowywanie autorskich projektów, tworzenie sieci współpracy, inicjowanie szkoleń, ochronę dziedzictwa kulturowego, tworzenie wydawnictw oraz obserwację procesów

zachodzących w kulturze lubuskiego. Projekt „Kultura Tędy” stanowi kontynuację i wzmocnienie tych starań ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju i upowszechniania edukacji kulturowej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych.

W ramach warsztatów kreatywności pracowano między innymi z wykorzystaniem rzeczy z torebek i kieszeni uczestników – każdy miał się utożsamić z wybranym przedmiotem, a następnie stworzyć jego historię.

Warsztaty dla grantobiorców
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Muzeum Sztuki w Łodzi
NAZWA PROJEKTU	Koalicje Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.koalicjekultury.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Ogrodowa 19, 91-065 Łódź
KOORDYNATOR/KA	Agnieszka Wojciechowska-Sej
ADRES E-MAIL	a.sej@msl.org.pl
TEL.	605 060 063

KOALICJEKULTURY

Założone w 1930 r. Muzeum Sztuki w Łodzi jest drugim najstarszym muzeum sztuki nowoczesnej na świecie, a jednocześnie ośrodkiem żywego reagowania na zjawiska zachodzące we współczesnej kulturze. Koalicje Kultury powstały, by podnosić jakość edukacji kulturowej w regionie. Promujemy dobre praktyki

i budujemy regionalną sieć współpracy osób związanych z instytucjami kultury, oświatą oraz organizacjami pozarządowymi. Koalicje mają stanowić impuls do tworzenia podstawy zintegrowanych programów edukacji kulturowej dla budowania kreatywnego i kulturowo świadomego społeczeństwa.

**Już przed siódmą na miejscu zbiórki pojawili się tatusio-
wie wyposażeni w „leśny sprzęt”. Potem z zapasami wody
i jedzenia przeprawiliśmy się przez rzeczkę, by wreszcie
dotrzeć na wybrane miejsce. Tam powolutku zaczęło się
spełnianie marzeń uczestników projektu.**

Nasze leśne flow
czytaj więcej:

B.3.6

MAŁOPOLSKIE

NAZWA OPERATORA	Małopolski Instytut Kultury w Krakowie
NAZWA PROJEKTU	Synapsy – program rozwoju edukacji kulturowej w Małopolsce
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.synapsy.malopolska.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. 28 lipca 1943 17c, 30-233 Kraków
KOORDYNATOR/KA	Katarzyna Dzigajska
ADRES E-MAIL	dzigajska@mik.krakow.pl
TEL.	12 422 18 84

Jesteśmy instytucją kultury, która promuje i twórczo wykorzystuje zasoby kulturowe Małopolski, dając mieszkańcom regionu możliwość aktywnego uczestnictwa w kulturze i wzmacniając ich tożsamość regionalną. Synapsy to styk edukacji i kultury, przestrzeń przenikania się, wymiany

i ścierania poglądów oraz doświadczeń z obszaru działań z dziećmi i młodzieżą. Łączymy nasze siły, żeby budować dialog społeczny oraz mądre działania edukacyjne, wykorzystujące kulturę jako narzędzie ekspresji i refleksji nad światem.

W ramach warsztatów uczestnicy odczarowywali temat diagnozy jako czegoś trudnego i skomplikowanego, poznawali proste narzędzia badawcze i wspólnie zastanawiali się nad istotą wychodzenia od potrzeb odbiorców przy projektowaniu wydarzeń.

Warsztaty dla Kulturalnych Edukatorów
czytaj więcej: [🔗](#)

NAZWA OPERATORA	Mazowiecki Instytut Kultury w Warszawie
NAZWA PROJEKTU	Kulturalni Edukatorzy – Mazowiecka Sieć Edukacji i Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	http://www.mazowieckieobserwatorium.pl/ kulturalni-edukatorzy/
ADRES INSTYTUCJI	ul. Elektoralna 12, 00-139 Warszawa
KOORDYNATOR/KA	Agata Roman, Natalia Roicka, Katarzyna Lindner
ADRES E-MAIL	a.roman@mik.waw.pl, n.roicka@mik.waw.pl, k.lindner@mik.waw.pl
TEL.	22 58 64 200

Dążymy do tego, aby MIK był nowoczesnym ośrodkiem edukacji kulturalnej i badań, integrującym działania animacyjne oraz wybitne zjawiska artystyczne. W „Kulturalnych Edukatorach” wspieramy kulturę tworzoną oddolnie, w niewielkich miejscowościach, przez osoby działające na rzecz społeczności lokal-

nej. Staramy się tworzyć kontekst i możliwości spotkania oświaty i kultury oraz wykorzystania jego efektów we wspólnej pracy, myśleniu o młodych odbiorcach kultury i tworzeniu nieformalnej sieci, która może się przełożyć na inne, świeże i relacyjne oblicze kultury w regionie.

Podczas spotkania uczestnicy zapoznali się z zasadami opracowywania wniosków w konkursie grantowym Opolskie EDUKO 2017. Wzięli też udział w szkoleniu zachęcającym do podejmowania międzysektorowej współpracy oraz projektowania działań z dziećmi.

Szkolenie dla wnioskodawców
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu
NAZWA PROJEKTU	Edukacja kulturowa Opolszczyzny – EDUKO 2016-2018
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.edukoopolskie.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. św. Wojciecha 13, 45-023 Opole
KOORDYNATOR/KA	Joanna Ojdana
ADRES E-MAIL	eduko@muzeum.opole.pl
TEL.	77 453 66 77

Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu od lat pobudza i wykorzystuje edukacyjny potencjał kultury, by wspierać kształtowanie społeczeństwa aktywnego i świadomego własnej tożsamości. Realizując projekt „Edukacja kulturowa Opolszczyzny – EDUKO 2016-2018”, przyczyniamy

się do rozwoju organizacyjnych i merytorycznych podstaw współpracy w obszarze kultury i edukacji. Tworzona w ten sposób platforma faktycznej współpracy międzysektorowej przekłada się na rozwój zintegrowanej oraz jakościowej oferty w zakresie edukacji kulturowej.

W czerwcu odbywały się pierwsze spotkania dla uczestników Podkarpackiej Edukacji Kulturowej. W ich trakcie można się było dowiedzieć jak przebiegała pierwsza edycja Programu „Bardzo Młoda Kultura” w Polsce i w województwie, a także zapoznać z aktualnym regulaminem konkursu grantowego.

Spotkania dla uczestników projektu
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Centrum Kulturalne w Przemysłu
NAZWA PROJEKTU	Podkarpacka Edukacja Kulturowa
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.pek-ck.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Konarskiego 9, 37-700 Przemysł
KOORDYNATOR/KA	Katarzyna Medelczyk
ADRES E-MAIL	k.medelczyk@ck.przemysl.pl
TEL.	16 678 20 09

Centrum Kulturalne w Przemysłu jest instytucją, która inicjuje i realizuje wiele działań na rzecz wymiany doświadczeń, ujawniania i popularyzacji talentów. Głównym zadaniem Podkarpackiej Edukacji Kulturowej jest integracja i rozwój środowiska zajmującego się edukacją kulturalną w regionie. Sprzyjają temu

zwłaszcza warsztaty – do tej pory nie prowadzono podobnych szkoleń pozwalających podnieść kompetencje – oraz regranting, dzięki któremu w małych miejscowościach realizowane są wartościowe działania, inicjowane nierzadko przez osoby pierwszy raz realizujące autorski projekt.

W 2017 roku na konkurs w ramach „Bardzo Młodej Kultury” wpłynęło 50 projektów. Jury doceniało dostosowanie planowanych działań do lokalnych potrzeb, atrakcyjność działań, ich oryginalność, a także wykorzystanie lokalnego potencjału i zaangażowanie lokalnej społeczności.

Konkurs na Podlasiu rozstrzygnięty
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku
NAZWA PROJEKTU	Podlaski Pomost Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.pomost.woak.bialystok.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Kilińskiego 8, 15-950 Białystok
KOORDYNATOR/KA	Damian Dworakowski
ADRES E-MAIL	pomost@woak.bialystok.pl
TEL.	85 740 37 11

Celem projektu jest utworzenie sieci stałej współpracy pomiędzy instytucjami kultury i placówkami edukacyjno-oświatowymi województwa podlaskiego. To szansa na to, by edukacja kulturowa w naszym województwie stała się skuteczna i nowoczesna. Chcemy przeko-

nać młodych ludzi, że warto uczestniczyć i współtworzyć kulturę. Nie da się do tego zachęcić bez odpowiednio wyszkolonych kadr. Do realizacji dobrych pomysłów edukacyjnych potrzebne są narzędzia, warsztaty i materiały. Projekt Podlaski Pomost Kultury takie możliwości daje.

**To było niezwykle inspirujące spotkanie z ludźmi pełni-
mi pasji i pomysłów, którzy kierują się przede wszystkim
chęcią dokonania zmiany w swoim najbliższym otocze-
niu: dzielnicy, podwórku czy szkole.**

II Pomorska Giełda Inspiracji
czytaj więcej: [📄](#)

NAZWA OPERATORA	Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku
NAZWA PROJEKTU	Sieć kultury. Edukacja kulturalna w województwie pomorskim
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.sieckultury.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Długi Targ 39/40, 80-830 Gdańsk
KOORDYNATOR/KA	Agata Andrasiak
ADRES E-MAIL	agata.andrasiak@ikm.gda.pl
TEL.	780 171 960

Instytut Kultury Miejskiej zajmuje się organizowaniem wydarzeń kulturalnych, wspieraniem kadr kultury i prowadzeniem badań kultury. Sieć kultury integruje i sieciuje osoby zaangażowane w edukację kulturową w regionie. Celem projektu jest także dokształcanie i wspieranie animatorów, edukatorów i nauczycieli oraz

budowanie szans na realizację wspólnych przedsięwzięć. Program realizowany jest w szerokim partnerstwie z centrum doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi, instytucjami kultury oraz innymi podmiotami działającymi na jej rzecz w regionie.

Otwarte warsztaty na temat edukacji kulturowej to cykl bezpłatnych warsztatów, które skierowane są do zainteresowanych studentów, nauczycieli i edukatorów kulturowych. Pierwszy warsztat odbył się w Galerii BWA w Katowicach, poprowadziła go Ewa Kokot.

Otwarta przestrzeń działań
czytaj więcej: [🔗](#)

NAZWA OPERATORA	Regionalny Instytut Kultury w Katowicach
NAZWA PROJEKTU	Operator Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.operatorkultury.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Teatralna 4, 40-001 Katowice
KOORDYNATOR/KA	Maciej Zygmunt
ADRES E-MAIL	mzygmunt@rik.katowice.pl
TEL.	32 2017 770

operator
kultury.pl

W Regionalnym Instytucie Kultury wiemy, że czas kształcenia dzieci i młodzieży to doskonały moment, by wspólnie realizować wartościowe projekty edukacji kulturowej. By robić to skutecznie, konieczne jest jednak uwzględnianie warunków pracy w szkole i poza jej murami, a także oparcie działań na partnerskiej współ-

pracy nauczycieli i animatorów kultury, o którą trudno bez wzajemnego szacunku i zrozumienia. W realizacji tych celów pomagają prowadzone przez nas od lat badania potencjałów i barier edukacyjnych w regionie, a także zawiązana współpraca z Regionalnymi Ośrodkami Doskonalenia Nauczycieli.

Udział w warsztatach, wyjazdy i późniejsze dyskusje dały młodzieży konkretne narzędzia do tworzenia nowych pomysłów i wydarzeń kulturalnych. Chcieliśmy dać im klucz do drzwi i pokazać, jak go użyć. Przygotowany przez nich musical jest najlepszą odpowiedzią na to, czy ten cel udało się osiągnąć.

Projekt „Się staje”
czytaj więcej: [📄](#)

B.3.13

ŚWIĘTOKRZYSKIE

NAZWA OPERATORA	Wojewódzki Dom Kultury im. Józefa Piłsudskiego w Kielcach
NAZWA PROJEKTU	Świętokrzyska Akademia Edukacji Kulturowej
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.saek.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Ściegiennego 2, 25-033 Kielce
KOORDYNATOR/KA	Małgorzata Michałowska-Wójcik
ADRES E-MAIL	michalowska_wojcik@vp.pl
TEL.	41 36 55 101

Wojewódzki Dom Kultury w Kielcach jest jednostką mocno osadzoną w kontekście regionalnym i lokalnym. Na co dzień działa we współpracy i w porozumieniu z instytucjami kultury i edukacji. Celem Świętokrzyskiej Akademii Edukacji Kulturowej jest wspieranie przedsięwzięć i tworzenie lokalnych koalicji pomiędzy

różnymi podmiotami, których aktywność ukierunkowana jest na wykorzystanie edukacyjnego i kulturowego potencjału regionu świętokrzyskiego w tworzeniu klimatu sprzyjającego rozwijaniu współpracy, zaufania, kreatywności i innowacyjności.

Projekt miał za zadanie przybliżenie uczniom szczycieńskich szkół kulturę, obyczaje, kulinaria i gwarę grup etnicznych zamieszkujących Szczytno. Wiedzę tę nabywali poprzez warsztaty odbywające się w czasie godzin lekcyjnych.

Szczytno miastem wielu kultur – Dialog Kultur szczycieńskich
czytaj więcej: [📄](#)

B.3.14

WARMIŃSKO-MAZURSKIE

NAZWA OPERATORA	Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych w Olsztynie
NAZWA PROJEKTU	Wędrowna Akademia Kultury
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.jakakultura.warmia.mazury.pl/ bardzo-mloda-kultura.html
ADRES INSTYTUCJI	ul. Parkowa 1, 10-233 Olsztyn
KOORDYNATOR/KA	Ryszard Michalski
ADRES E-MAIL	ryszardmichalski44@gmail.com
TEL.	89 513 17 44

Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych to instytucja animująca, inspirująca i wspierająca aktywności kulturalne w województwie o największym w Polsce zróżnicowaniu etniczno-kulturowym. Nasze działania odwołują się do jednego z najważniejszych i najmniej wykorzystywanych zasobów naszego regio-

nu – pamięci najstarszych mieszkańców. Główny cel w Programie „Bardzo Młoda Kultura” stanowi zainicjowanie interdyscyplinarnego systemu edukacji kulturowej poprzez wspólne tworzenie merytorycznych, organizacyjnych i finansowych platform współpracy osób, które zajmują się nią w regionie.

Nie wiem, co było pierwsze: nasz pomysł na słuchowisko czy impuls informacji o konkursie organizowanym przez Centrum Praktyk Edukacyjnych. U źródeł tkwi wiara w siłę opowieści. I założenie, że żadne mury nie są ostateczne, choć czasem bardzo namacalne, grube, stojące w poprzek naszych marzeń czy planów. Na przykład mury więzienia.

Opowieść, która jest mostem
czytaj więcej: [📖](#)

NAZWA OPERATORA	Centrum Kultury ZAMEK w Poznaniu
NAZWA PROJEKTU	Centrum Praktyk Edukacyjnych
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.cpe.poznan.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Św. Marcin 80/82, 61-809 Poznań
KOORDYNATOR/KA	Ewelina Banaszek, Jakub Walczyk
ADRES E-MAIL	cpe@cpe.poznan.pl
TEL.	607 609 320

CPE
CENTRUM PRAKTYK
EDUKACYJNYCH

Centrum Praktyk Edukacyjnych to miejsce, gdzie spotykają się idee, ludzie, pomysły, a naszą misją jest wprowadzanie idei edukacji kulturowej w życie. Nasze działania obejmują pięć obszarów: sieciowanie – środowiska edukacji i kultury; „Współdziałanie w kulturze” – konkurs na partnerskie projekty edukacyjno-kulturowe; diagnoza – prowadzenie diagnozy

działań i potrzeb, szkolenia z prowadzenia diagnozy; szkolenia – różnorodne warsztaty, m.in.: z zakresu edukacji muzealnej, edukacji medialnej, pedagogiki teatru, edukacji antydyskryminacyjnej, sztuki współczesnej, pracy ze społecznościami lokalnymi; publikacje – wiele publikacji dostępnych bezpłatnie na naszej stronie.

Czy da się w ogóle myśleć i działać, przyjmując za horyzont swojej aktywności i odpowiedzialności dystans siedmiu pokoleń? Celem warsztatów było budowanie wrażliwości na wspólnotę pokoleń i dziedzictwa, dawanie myśleniu i działaniu, duszy i ciału – narzędzi i sposobów budowania żywej relacji z tymi, którzy odeszli, i tymi, którzy nadejdą.

2192 – dokąd rośniemy?
czytaj więcej: [📄](#)

B.3.16

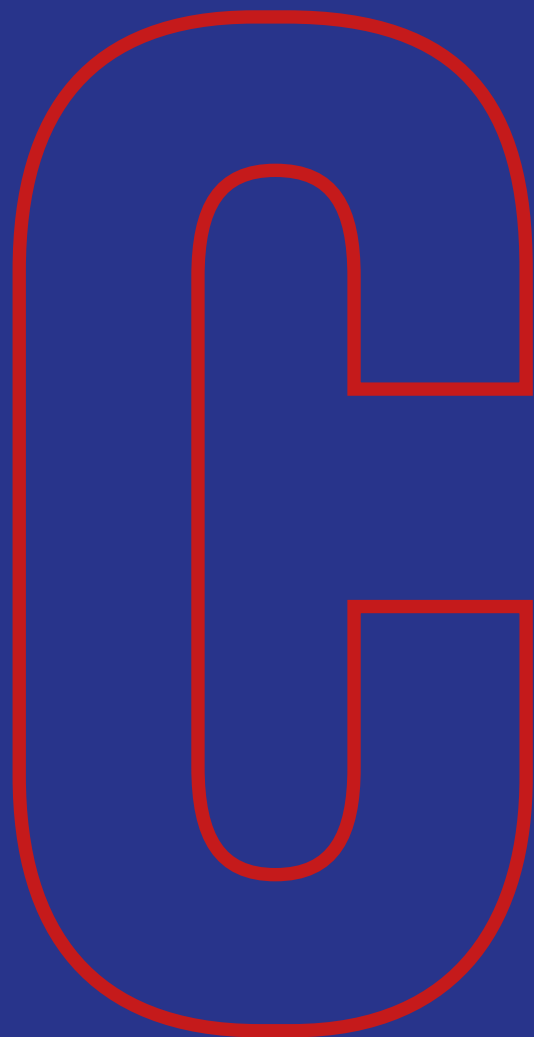
ZACHODNIOPOMORSKIE

NAZWA OPERATORA	Złocieniecki Ośrodek Kultury
NAZWA PROJEKTU	EKDUS – edukacja kulturowa dla umiejętności społecznych
STRONA INTERNETOWA PROJEKTU	www.ekdus.pl
ADRES INSTYTUCJI	ul. Połczyńska 6, 78-520 Złocieniec
KOORDYNATOR/KA	Józef Szkandera, Monika Kuczyńska
ADRES E-MAIL	projekty.zok@wp.pl
TEL.	94 367 14 55

Złocieniecki Ośrodek Kultury realizuje projekt EK D U S z licznymi partnerami z Zachodniopomorskiego Forum Kultury. Ta forma działania odpowiada sposobowi, w jaki rozumiemy edukację kulturową – jako umiejętność i gotowość do twórczego i partnerskiego uczestnictwa w kulturze. Do udziału w tworzonej sie-

ci zapraszamy instytucje, organizacje pozarządowe, nauczycieli, animatorów kultury, freelancerów i inne osoby podejmujące wszelaką aktywność edukacyjną w obszarze kultury. Wzajemnie się uczymy, wspólnie poznajemy potencjał regionu i wspieramy realizację przedsięwzięć edukacyjnych.

**BARDZO
MŁODA KULTURA
2017**

Tegoroczny raport końcowy Programu „Bardzo Młoda Kultura” postanowiliśmy poświęcić dwóm kwestiom. Po pierwsze, podsumowujemy to, co działo się w Programie w ostatnim roku, po drugie koncentrujemy się na tym, co stanowi rdzeń naszego przedsięwzięcia, a więc na współpracy w kulturze. Zwłaszcza to drugie wydaje się być istotne, ponieważ podstawowy deficyt, z powodu którego dziś cierpimy, odciskający się na całym życiu społecznym, to brak kooperacji pomiędzy różnymi sferami życia, kategoriami społecznymi, instytucjami. W jaki sposób można ten deficyt zmniejszać, doskonale pokazują przedsięwzięcia realizowane w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura”.

PROGRAM W LICZBACH

Liczba wojewódzkich Operatorów Programu BMK:	16
Liczba wydarzeń sieciujących:	172
Liczba uczestników wydarzeń sieciujących:	4444
Liczba warsztatów:	297
Liczba uczestników warsztatów:	2397
Liczba składających wnioski w konkursie regrantowym:	1650
Liczba projektów zrealizowanych za pośrednictwem regrantingu:	184
Liczba bezpośrednich uczestników projektów z regrantingu:	25 769
Liczba wszystkich bezpośrednich uczestników BMK:	34 260
Liczba wszystkich pośrednich uczestników BMK:	142 633

Źródło: informacje przekazane przez Operatorów na podstawie dokumentacji prowadzonych przez nich działań.

C.2.0

INFORMACJE EWALUACYJNE

Badania prowadzone przy udziale Operatorów w całej Polsce wśród uczestników BMK przekonują, że Program realizuje swoje cele. Z warsztatów korzystają zarówno nauczyciele, jak i animatorzy oraz edukatorzy z różnych miejsc w Polsce. Większość z nich po raz pierwszy aplikuje w konkursie na działania z zakresu edukacji kulturowej. Dotowane w ten sposób projekty realizowane są najczęściej poza największymi ośrodkami miejskimi – w miejscach z utrudnionym dostępem do kultury i wysokiej jakości działań edukacyjnych. O bardzo dobrych efektach Programu przekonują także wysokie oceny prowadzonych w jego ramach warsztatów, a także wsparcie udzielane uczestnikom przez Operatorów na etapie tworzenia i realizacji ich własnych projektów edukacyjnych.

KIM SĄ UCZESTNICY?

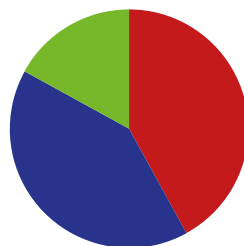
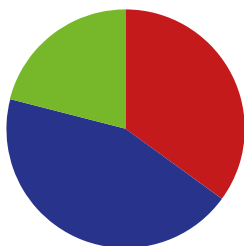
Główne miejsca pracy:

Uczestnicy warsztatów

instytucja oświaty	35%
instytucja kultury	44%
inny typ podmiotu	21%

Uczestnicy regrantingu

instytucja oświaty	42%
instytucja kultury	41%
inny typ podmiotu	17%

Skąd pochodzą uczestnicy warsztatów?

Wieś	28%
Miasto do 10 tys. mieszkańców	13%
Miasto od 10 do 40 tys. mieszkańców	19%
Miasto od 40 do 100 tys. mieszkańców	16%
Miasto od 100 do 500 tys. mieszkańców	17%
Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	7%

Doświadczenie uczestników w aplikowaniu o środki

Ani razu	51%
1-2 razy	25%
3-5 razy	10%
6 razy lub więcej	14%

Odsetek nauczycieli, którzy wcześniej nie aplikowali o środki: 73%

Legenda: odpowiedź na pytanie: „Ile razy ubiegał/a się Pan/i dotąd o dofinansowanie projektu z zakresu edukacji kulturowej (poza Programem BMK) – pisząc wniosek, startując w konkursie?” Odpowiedzi udzielały osoby, które realizowały projekty (laureaci konkursów).

Miejsca realizacji dotowanych projektów

Wieś	43%
Miasto do 10 tys. mieszkańców	15%
Miasto od 10 do 40 tys. mieszkańców	23%
Miasto od 40 do 100 tys. mieszkańców	16%
Miasto od 100 do 500 tys. mieszkańców	11%
Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	6%

Legenda: wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ w niektórych przypadkach projekt realizowany był w różnych typach miejsc.

Ogólna ocena działań

Ocena warsztatów:

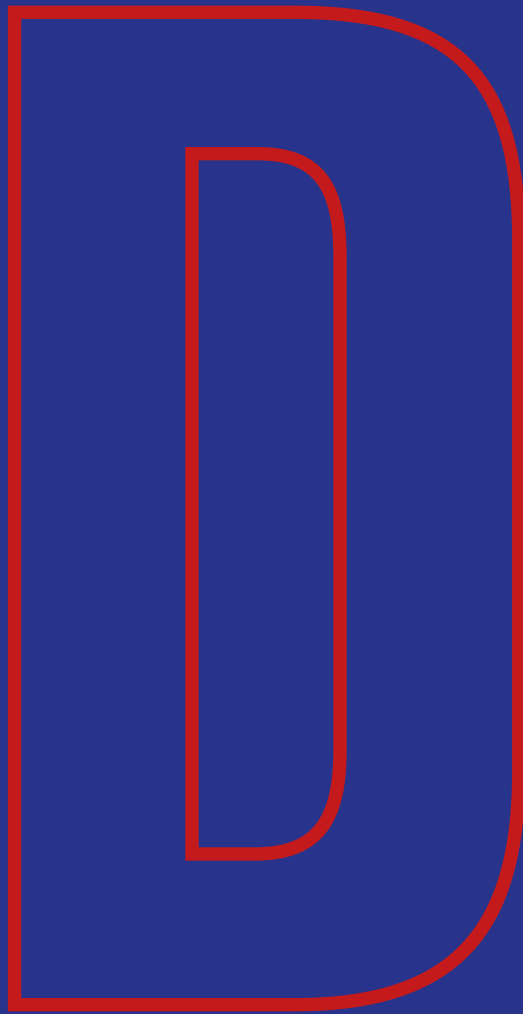
4,6/5

Ocena wsparcia przy realizacji projektów

4,2/5

Legenda: Pierwsza wartość to uśredniona ocena kilku wymiarów prowadzonych działań warsztatowych. Na drugą składają się odpowiedzi na dwa pytania: dotyczące wsparcia podczas pisania wniosków oraz realizacji zwycięskich przedsięwzięć.

Źródło: Ogólnopolskie Badania Ewaluacyjne BMK prowadzone wśród uczestników warsztatów (N=507) oraz laureatów konkursów dotacyjnych – autorów realizowanych projektów (N=266).

**RAZEM
W KULTURZE**

WSPÓŁPRACA W KULTURZE

Uczynienie współdziałania rdzeniem Programu „Bardzo Młoda Kultura” (BMK) nie jest przypadkowe. Przeciwnie, jest ono w nim traktowane jako najważniejszy środek wzmocnienia edukacji kulturowej, a więc działań, które już w samej swojej nazwie sugerują kooperację pomiędzy tym, co kulturowe i tym, co edukacyjne. W ramach BMK współdziałanie nie jest jednak tylko instrumentem, ale również celem. Zależy nam więc na tym, by Program przekształcał wspieranie, współpracę i kooperację w instytucjonalną regułę, w oczywistość organizującą naszą codzienność, działania oraz myślenie o innych. W tej podwójnej perspektywie – a więc traktując współdziałanie zarówno jako środek, jak i cel BMK – od dwu lat urzeczywistniamy ten Program.

Uczynienie współdziałania tak centralną kategorią w ramach Programu można uzasadnić, wskazując na pozytywne i negatywne powody, dla których akcentujemy konieczność jego rozwijania.

Pozytywne i negatywne powody zainteresowania współpracą

Partykularne korzyści. Do najważniejszych z pozytywnych powodów zainteresowania współpracą należą: lepsze rozumienie samego siebie w konfrontacji z innymi; bardziej harmonijny rozwój dzieci i młodzieży dzięki uczestnictwu w wielu sferach życia tworzących nasz świat; rozwijanie zdolności komunikacyjnych i kooperacyjnych niezbędnych

do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym; odciążanie od nadmiaru obowiązków i ich delegowanie na innych; możliwość urzeczywistniania przedsięwzięć, których skala i zakres znacznie przekraczają możliwości pojedynczego podmiotu i wiele innych.

Korzyści o charakterze kolektywnym i zbiorowym. Wśród równie ważnych, a może nawet istotniejszych powodów naszego zainteresowania współpracą należy wymienić przede wszystkim: wzmocnienie kultury współdziałania (a więc reguł oraz zasobów umożliwiających współpracę z innymi), niezbędną dla społecznej integracji; kształtowanie jednostek, które wybierają kooperację przed konkurowaniem

Widzowie musieli dotrzeć do leśnej sceny, podążając jedynie za dźwiękiem. To, czego doświadczyli przerosło ich wyobrażenia o muzycznym wydarzeniu na łonie natury. Najpierw obejrzeni performance opowiadający o dniu z życia człowieka, następnie wysłuchali koncertu uczestników projektu grających z profesjonalnymi muzykami.

W krainie dźwięków – Foniatrik
czytaj więcej:

i rywalizacją; wzmocnianie zdolności lokalnych zbiorowości do samoorganizacji, samodzielnego rozwiązywania problemów, z którymi się borykają, a więc w istocie ich obywatelskich potencjałów; poszerzanie zakresu uczestnictwa jednostek w życiu zbiorowym, a co za tym idzie kształtowanie w nich poczucia sprawstwa, wpływu na najbliższe otoczenie, które to postawy z kolei niezbędne są do rozwijania odpowiedzialności za nie i wiele innych.

Specyfika kulturowego oprogramowania polskiego społeczeństwa. Pierwszy negatywny powód zajęcia się w Programie BMK współpracą – rezultat długotrwałych procesów historycznych odpowiadających za wytworzenie zasobów i reguł ograniczających współdziałanie. Wśród najważniejszych z tego rodzaju aspektów warto wymienić: wszechobecność negatywnego kapitału społecznego, objawiającego się w nepotyzmie, zamykaniu w małych, obronnych grupach rywalizujących ze sobą o ograniczone zasoby; przyzwyczajenie do współpracy negatywnej – przeciwko komuś, a nie w imię czegoś; rozwijający się rywalizacyjny indywidualizm prowadzący do widzenia w innym konkurenta, a nie potencjalnego sojusznika; słabość sfery publicznej jako platformy dyskusji nad tym, co wspólne i wzmocniania tego, co nas łączy i wiele innych.

Deficyty strukturalne. Na drugi negatywny powód zainteresowania współpracą składają się: *silosowość* życia społecznego i brak połączeń oraz koordynacji pomiędzy jego sferami, za którym to zjawiskiem idzie skłonność do bardzo wąskiego, a więc też mało realistycznego definiowania proble-

mów społecznych, co z kolei powoduje nieefektywność zmagania się z nimi; wzrastającą złożoność życia społecznego, która czyni je nieprzejrzystym i przekształca niepewność w doświadczenie powszechne; brak struktur pośredniczących pomiędzy poszczególnymi sektorami oraz rozwiązania prawne utrudniające współpracę; wzrastającą zbędność instytucji edukacyjnych i kulturalnych jako podmiotów przygotowujących jednostki do uczestnictwa w życiu społecznym (jednostki obywają się bez nich za sprawą intensywnego korzystania z kultury zapośredniczonej medialnie, partycypacji sieciowej, rozwijania alternatywnych obiegów wiedzy, zdobywania wiedzy poprzez działanie i praktykę) i wiele innych.

Współdziałanie i jego związek z kulturą

W ramach Programu współdziałanie rozumiemy jako przede wszystkim **wspieranie się instytucji oraz jednostek przy realizacji jakiegoś celu**. Takie zdefiniowanie współdziałania wskazuje, iż jego przeciwieństwem nie jest rywalizacja, ale raczej działanie w pojedynkę, przy braku kooperacji z innymi. Proponowane tu ujęcie wskazuje również, iż można mówić o współdziałaniu negatywnym (a więc rywalizacji, konkurowaniu, w którym druga strona aktywizuje nas do działania w walce o ograniczone zasoby) oraz pozytywnym (gdzie współdziałanie jest grą o sumie niezerowej, a więc takiej, w której albo korzystają wszyscy, albo gdzie realizowany jest jakiś wspólny cel).

Przyjmujemy również, iż **współdziałanie jest źródłem tego, co kulturowe**.

Tajemnicze eksponaty, zapomniane historie, fascynujące fakty i ciekawostki. W czasie weekendowych warsztatów młodzi „niemuzealnicy” zwiedzali muzeum, wystawy i magazyny, ale też niedostępne dla zwiedzających zakamarki muzeum. Teraz uczestnicy zaplanują i zrealizują w Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim.

Uwolnić z magazynów. Muzealia okiem niemuzealników
czytaj więcej:

Michael Tomasello, amerykański psycholog rozwojowy zajmujący się badaniem źródeł ludzkiej komunikacji i umiejętności współdziałania, w swojej książce *Dlaczego współpracujemy*, zauważa, iż **kultura nie jest dekoracją ale koniecznością**. Jak rozumieć to zdanie?

Zgodnie z nim kultura to najważniejsze narzędzie, które w trakcie swojego rozwoju stworzył człowiek – narzędzie, dzięki któremu zdominował on inne gatunki, żyje w każdym miejscu na świecie, zbudował potężne wieżowce, lata w kosmos, przemieszcza się z ogromną prędkością, zanurza się w głębinach oceanów, tworzy muzykę i pisze wiersze, buduje wirtualne światy i niezwykle dzieła filmowe. Mówiąc jeszcze inaczej, inne zwierzęta mają grube futra i ostre kły, widzą w podczerwieni, mogą latać, są zdolne do fotosyntezy i dzięki temu przystosowują się do środowiska, my zaś mamy kulturę, której tworzenie, udoskonalenie, upowszechnianie sprawia, iż jesteśmy ludźmi.

Warto również zauważyć, że takie rozumienie kultury pozwala bardzo wyraźnie dostrzec, że kultura nie rośnie na drzewie, nie dostaje się jej w prezencie i nie spada nam ona z nieba, ale jest zawsze wytworem tej zbiorowości, która nią żyje i w niej żyje. Stanowi wspólne dzieło jednostek składających się na tę zbiorowość, owoc współpracy tych, którzy żyją teraz, ale też przeszłych pokoleń i naszej pamięci o nich, jest efektem starań nie tylko profesjonalnych twórców tworzących sztukę, ale **dziełem każdego i każdej z nas**.

Kultura więc łączy, bo z jednej strony jest wytworem współpracy, z drugiej

zaś współpracę umożliwia. Współdziałanie – i to niezależnie od tego, czego ono dotyczy – wymaga przecież minimalnej przynajmniej zgody co do wartości, norm, zasad używania narzędzi komunikacyjnych, podobnego stosunku do dóbr kultury.

Edukacja kulturowa

Przez ostatnie dwa lata, w ramach „Bardzo Młodej Kultury”, w całej Polsce zrealizowaliśmy prawie 400 projektów propagujących ideę edukacji kulturowej. Są one niezwykle różnorodne, jeżeli chodzi o metody pracy (wykorzystywano w nich teatr, film, animację, rzeźbę, fotografię, nowe media, programowanie, sztuki wizualne, nauki ścisłe, ekologię, historię i wiedzę o społeczeństwie, cyrk i sport). Projekty zrealizowane w ramach Programu to też lekcje wychowawcze, w których wykorzystywano sztukę jako narzędzie rozmowy o problemach, z którymi boryka się młodzież, wycieczki rowerowe pozwalające poznać ważne miejsca w okolicy; międzygeneracyjne spotkania i seanse filmowe, wspólne gotowanie potraw, radiowe reportaże, warsztaty uczące nas rozumienia innych niż własna kultura). Ta wielość jest ogromnie istotna, bo sprawia, iż jednostkom uczestniczącym w naszych przedsięwzięciach łatwiej jest **odnaleźć się w nich ze swoją niepowtarzalnością i indywidualnością**.

Tym, co łączy wszystkie te przedsięwzięcia i co jednocześnie pozwala zrozumieć ideę edukacji kulturowej, jest **tworzenie pretekstów do bycia razem** i uczenie tego, jak być razem w kontekście instytucji.

7 lipca Czarną Dąbrówkę o zmroku oczarowano spektaklem opartym na tradycyjnych obrzędach sobótkowych. Spektakl emanował walką dobra ze złem. Czern i biel, ogień i woda przenikały dźwięki bębnów oraz tradycyjnych słowiańskich pieśni. Jezioro rozświetliły pochodnie i wianki unoszące się na tafli wody.

Kulturalny kurs ku kompetencjom kluczowym
czytaj więcej:

Uważamy bowiem, że umożliwienie udziału w procesie wspólnej kreacji jest najlepszym sposobem na aktywizowanie i uczenie takich wrażliwości, umiejętności i przyzwyczajzeń, które są niezwykle potrzebne, by w sposób pełny uczestniczyć w kulturze, a więc w istocie, w życiu określonej zbiorowości, czyli: zaufania, empatii, woli kooperowania z innymi, dostrzegania w drugiej osobie kogoś, kto choć różny ode mnie, ma wiele ze mną wspólnego i jest w stanie pomóc mi określić, kim jestem.

W ramach Programu staramy się też dawać narzędzia, które ułatwiają współpracę, czynią ją bardziej prawdopodobną: Uczymy więc **wyrażać siebie i komunikować z innymi** w różnych językach: sztuki, teatru, literatury, nowych mediów. Staramy się też uczulać na to, iż procesy komunikacyjne nie powinny służyć manipulacji, zdobywaniu przewagi nad innymi, ale właśnie porozumiewaniu się z nimi.

Staramy się **wzmacniać umiejętność pracy w grupie**, wskazywać, jak ważne jest zaufanie do innych, ale też odpowiedzialność za nasze zobowiązania wobec nich, lojalność i solidarność z innymi.

Staramy się przygotowywać edukatorów i nauczycieli do **ról animacyjnych**, do pracy z lokalnymi zbiorowościami i w ich obrębie w taki sposób, aby trwałym efektem naszego Programu byli ludzie, którzy potrafią integrować społeczności, w których żyją, wydobywać z nich to, co sprzyja współdziałaniu w ich obrębie.

Warto też wspomnieć o tym, że w ramach projektów realizowanych w naszym Programie nie współpracują ze

sobą tylko dzieci i młodzież. Bardzo wiele spośród nich ma **charakter międzygeneracyjny**, łącząc pokolenia dzieci, rodziców i dziadków; kategorie jednostek rzadko ze sobą współdziałające: pełno- i niepełnosprawnych, większość i mniejszości, tych, którym się wiedzie i tych zepchniętych na margines. Staramy się również doprowadzać do **współpracy tych, których współdziałanie powinno być czymś naturalnym i oczywistym**, a więc nauczycieli, pedagogów, edukatorów i animatorów, władze samorządowe, decydentów.

Kultura stanowi owoc współdziałania, nasze wspólne dzieło, ale też współpracę nam umożliwia. Najbardziej oczywistą formą wzmacniania tak potrzebnej nam dziś kooperacji jest dawanie możliwości jej doświadczania, cieszenia się jej owocami. To właśnie tworzenie takich pretekstów do bycia razem w kulturze i dzięki niej, wzmacnianie więzi i relacji w obrębie lokalnych zbiorowości, dostarczanie podstaw umożliwiających współpracę jest najważniejszym celem Programu. O tym, jak to robimy w praktyce, chcielibyśmy opowiedzieć w tym raporcie.

D.2.0

WSPÓŁDZIAŁANIE W RAMACH PROGRAMU

DIAGNOZUJĄC WSPÓŁPRACĘ

Trudno realizować skuteczne działania na rzecz premiowanych w Programie form współpracy, bez wcześniejszego rozpoznawania, jak jest ona praktykowana na co dzień. Dlatego podstawą wszystkich działań w ramach BMK są wyniki badań diagnostycznych, realizowanych zarówno lokalnie, jak i w skali ogólnopolskiej. Pozwalają one zidentyfikować podmioty zajmujące się edukacją kulturową, panujące między nimi relacje, a także bariery i udogodnienia wspólnych działań.

Z kim współdziała się regularnie?

Rodzaje instytucji	Instytucje kultury	NGO	Instytucje oświatowe	Inne
Instytucje kultury	36,90%	20,60%	43,30%	5,60%
NGO	35,60%	35,60%	35,60%	14,90%
Instytucje oświatowe	26,80%	8,60%	38,30%	3,50%
Inne	28,20%	18,40%	32,10%	11,10%

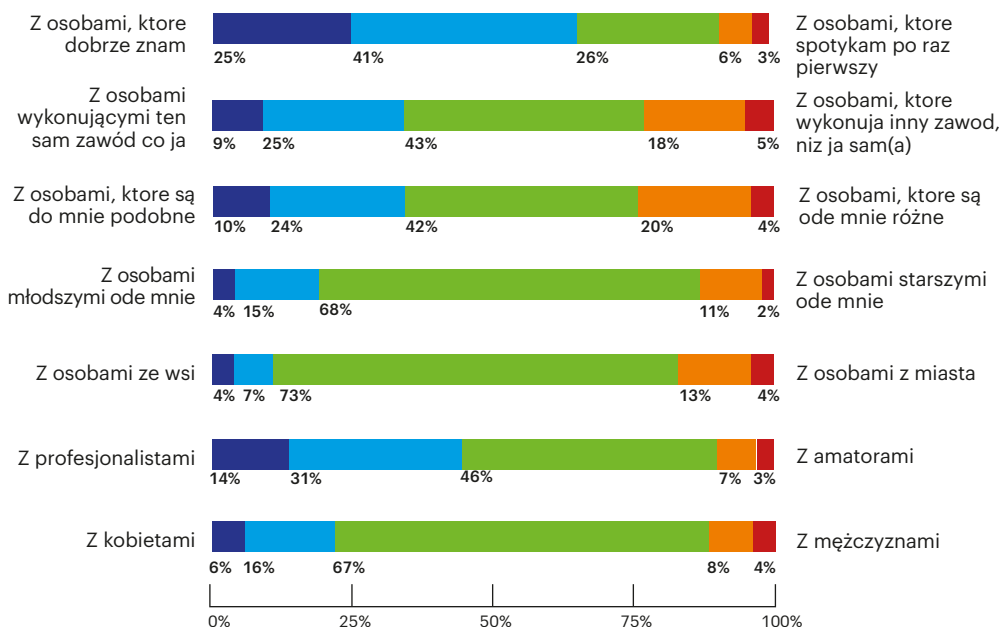
Źródło: Ogólnopolskie badania diagnostyczne realizowane w ramach BMK w 2016 r. (N=3442). Analiza odpowiedzi na pytanie „Z jakimi partnerami współpracował/a Pan/i ze swoją instytucją przy okazji działań z zakresu edukacji kulturowej w ostatnich trzech latach?” Tabela zawiera wyłącznie odsetek osób odpowiadających „tak, wielokrotnie”.

Na czym polega współdziałanie?

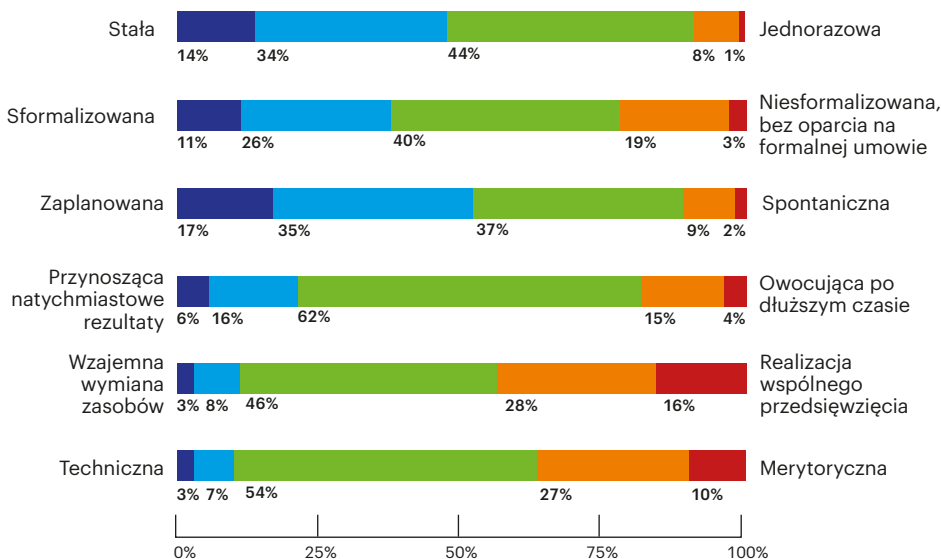
Forma współpracy/ Rodzaj podmiotu	Instytucje kultury	NGO	Instytucje oświatowe	Inne
Wspólna realizacja zadań	95,20%	95,50%	89,50%	89,40%
Wspólne składanie wniosków grantowych	69,40%	56,80%	38,40%	44,50%
Współtworzenie koncepcji merytorycznej przedsięwzięcia	85,70%	79,30%	69,30%	77,10%

Źródło: Ogólnopolskie badania diagnostyczne realizowane w ramach BMK w 2016 r. (N=3442). Analiza odpowiedzi na pytanie „Na czym polegała ta współpraca?” Tabela zawiera najpopularniejsze formy współpracy, praktykowane bodaj epizodycznie.

Z kim się najchętniej współpracuje?

Jakie formy współpracy się preferuje?

Źródło: Ogólnopolskie badania diagnostyczne realizowane w ramach BMK w 2017 r. (N=602).

D.3.0

WSPÓŁPRACA – DOBRE PRAKTYKI

Prezentujemy kilka przykładów tych form współdziałania na poziomie regionalnym, które obecne są w Programie. Choć są one niezwykle zróżnicowane, to łączy je to, że stanowią próbę przetrwania przez Operatorów mostów pomiędzy różnymi sferami życia, których współpraca jest kluczowa dla tego, jak żyje lokalna zbiorowość i jaki charakter ma spajająca ją kultura.

D.3.1

OBJAZDY SZLAKIEM ZREALIZOWANYCH PROJEKTÓW

W projekcie Struktury Kultury jednym z finałowych i ewaluacyjnych działań były objazdy szlakiem zrealizowanych projektów. Wszyscy zainteresowani – nauczyciele, animatorzy kultury, przedstawiciele mediów, uczestnicy warsztatów i uczestnicy projektów – mogli ruszyć z nami w trasę szlakiem działań zrealizowanych dzięki regrantingowi. W 2016 r. odbyły się dwa objazdy, podobnie w 2017 r. Podczas jednego kursu można było odwiedzić maksymalnie trzy miejscowości. Jedna z uczestniczek objazdu wspomina to tak:

Wesoły autobus pełen ciekawych kobitek (bo zdaje się, że brak było pierwiastka męskiego, nie licząc kierowcy i Marcina już na miejscu). Potem bardzo miłe przyjęcie przez lokalną społeczność i weselny obiad. Ciekawie było usłyszeć, jak powstawały projekty od podszewki i być może zainspirować się na przyszłość. Podróż autobusem jako idealne miejsce rozmów i wymiany poglądów. Jednocześnie skazanie na siebie, ale i podążanie naprzód. Ot, taka metafora.

Dlaczego zaprosiłyśmy do wspólnej podróży szlakiem zrealizowanych projektów? Głównie dlatego, że taki wyjazd mógł dostarczyć uczestnikom informacji o Programie, o tym, jakie projekty były w nim realizowane, doświadczyć, jak to wszystko się odbywało. W autokarze bardzo łatwo następowała integra-

cja, czyli tak zwane sieciowanie. A na miejscu, kiedy spotykaliśmy się z autorkami i autorami projektów, padały słowa uznania, ale też wnikliwe i trudne pytania. To był czas na podzielenie się swoimi refleksjami i problemami z innymi praktykami, na namysł nad własnym projektem inaczej, na przemyślenie tego, co się zrobiło. Takiej przestrzeni na dyskusję zawsze brakuje po zakończeniu projektu. Poza tym okazało się, że przyjazd autokaru i gości – czasem uczestników – do realizujących projekt ma wielkie znaczenie w tych małych miejscowościach, w społecznościach i grupach. To, kto się pojawił, a kogo na takich odwiedzinach nie było, dawało wyraz zaangażowania i zainteresowania. Zdarzało się, że pisała o tym lokalna gazeta, bywało i tak, że objazd był pretekstem do finałowej akcji czy konferencji prasowej, ale było też tak, że nie zjawiły się oczekiwane „wysoko postawione osoby” i w intymnej atmosferze rozmawialiśmy o przeżyciach uczestników warsztatów.

KATARZYNA JANKOWSKA
WIKTORIA SZCZUPACKA
Teatr Polski w Bydgoszczy

D.3.2

RZKA JAKO DOBRA METODA ODCZAROWANIA TRUDNEJ PRZESTRZENI I NAWIĄZANIA REALNEJ WSPÓŁPRACY

„OBRAZYCE – Opowieści Brzegiem Rzeki” to projekt, którego celem było budowanie archetypu rzeki w myśleniu o przestrzeni miasta. Obrzyce to kom-

pleks mieszkalno-szpitalny otoczony wspaniałą przyrodą oraz żywiolową rzeką. Naznaczona historią architektura została odczarowana przez dzieci kadrem fotografii otworkowej. Animacje plastyczno-teatralne zakończone korowodem i królewskim obiadem w plenerze przywołały zapomnianą przez mieszkańców majestatyczną królową rzek – Obrę. Projekt prowadzony był w przestrzeni otwartej przez trzech animatorów z różnych dziedzin sztuki:

teatru, fotografii i plastyki. Realizacja tego projektu to świetny przykład rodzenia się współpracy międzysektorowej.

Izabela Spławska, będąca inicjatorką tego działania, przeszła długą drogę, by stało się ono rzeczywistością. Najpierw została przypadkiem zatrudniona na zastępstwo w Szkole Podstawowej nr 4, która znajduje się w Obrzycach – części Międzyrzecza. Już wtedy wiedziała, że ta dzielnica jest „naznaczona” poprzez funkcjonujący w niej szpital psychiatryczny oraz zbrodnie tam popełnione przez Niemców podczas II wojny światowej. Podczas lekcji dowiedziała się, że dzieci czują się wykluczone ze względu na miejsce, w którym mieszkają. Potem uczestnicząc w warsztatach w projekcie „Kultura Tędy”, a więc lubuskiej odsonie „Bardzo Młodej Kultury”, dostrzegła, że ten problem jest znaczący i tak zrodził się pomysł na projekt o Obrze. Pojechała do dyrektorki tejże szkoły i poprosiła o współpracę. Pomysł bardzo się spodobał, więc dostała zielone światło. Przeprowadziła diagnozę wśród uczniów i nauczycieli. Problem wykluczenia, a zarazem naznaczenia został jednoznacznie potwierdzony. Dodatkowo wyszło na jaw, że tylko jedno dziecko znało nazwę rzeki, która płynie tuż obok. Kiedy doszło do realizacji projektu, współpraca zaczęła się pozytywnie rozszerzać. Okazało się, że Ola Banak i Filip Pielesiak, animatorzy zaproszeni do projektu przez Iżę Spławską, są mocno związani z Obrzycami, dlatego oprowadzili ją po tej dzielnicy, żeby pokazać jeszcze więcej nieodkrytych miejsc. Inicjatorka OBRaZYK zadbała o nawiązanie dobrego dialo-

gu z nauczycielami, uczestniczyła też w spotkaniu rady pedagogicznej, gdzie opowiadała o założeniach projektu, jego celach i spodziewanych efektach, ale też pytała o dzieci, o ich potrzeby i zainteresowania, upewniała się, czy animacje plastyczne i teatralne będą dla nich właściwą metodą pracy.

Projekt trwał i rozwijał się, szkoła bardzo się zaangażowała, dołączały kolejne klasy, które chciały też wziąć udział w tym przedsięwzięciu. Pomysłem dyrektorki szkoły był obiad na świeżym powietrzu. W dniu, w którym się odbywał, zaangażowana była cała szkoła, wszyscy pracownicy i wielu rodziców. Podobnie było podczas podsumowania projektu. W ramach dorocznego święta szkoły, przy którym pomagają wszyscy rodzice, dzieci wystawiły spektakl o Obrze. Tydzień po podsumowaniu dzieci z Obrzyc wystawiły w ośrodku kultury własny spektakl, zaznaczając tym samym swoją obecność w Międzyrzeczu. Współpraca i wzajemne zrozumienie, dążenie do wspólnych celów zaowocowały także zatrudnieniem inicjatorki projektu w szkole, gdzie w ramach języka polskiego prowadzi innowację pedagogiczną łączącą sztukę i animację z nauką. Pani dyrektor zastanawia się też nad patronem szkoły. Chce, żeby była to rzeka Obra! A rodzice, którzy widzieli efekty prac swoich dzieci oraz ich zaangażowanie, zaczęli myśleć o założeniu stowarzyszenia, żeby móc pozyskać środki na prowadzenie różnych zajęć, np. z fotografii.

KALINA PATEK
Regionalne Centrum Animacji Kultury
w Zielonej Górze

D.3.3

CZY POWSTANIE NOWA SIEĆ WSPÓŁPRACY: KOALICJA NA RZECZ ROZWOJU EDUKACJI KULTUROWEJ W MAŁOPOLSCE?

Uczestnicy i partnerzy „Synaps – program rozwoju edukacji kulturowej w Małopolsce” to osoby poszukujące nowych rozwiązań, doświadczeń, otwarte na zmiany. Dlatego po pierwszym spotkaniu sieci partnerskiej

w 2017 r. postawiliśmy sobie pytanie: „co dalej?”, czyli jak dobre relacje wykorzystać w dalszej współpracy. W maju 2017 r. zorganizowaliśmy w Małopolskim Instytucie Kultury w Krakowie spotkanie poświęcone współpracy na rzecz rozwoju edukacji kulturowej. Zastanawialiśmy się, co może być naszą „wspólną pracą”, jak się uzupełniamy, jak wykorzystać dorobek BMK w następnych latach. Z obserwacji pracy grupy podczas warsztatu przeprowadzonego w ramach spotkania można było wyciągnąć wniosek, że kluczowymi wyzwaniami dla rozwoju sieci są, z jednej

strony, rozwijanie kompetencji pracowników, a z drugiej – budowanie środowiska osób i instytucji nastawionych na wykorzystywanie modelu edukacji kulturowej w działaniach edukacyjnych i animacyjnych. Większość partnerów wyraziła życzenie, żeby spotkania w ramach sieci były kontynuowane. Postanowiliśmy kolejne zorganizować w Chrzanowie, w Miejskiej Bibliotece Publicznej. Zgodnie z sugestiami partnerów, było ono połączeniem wizyty studyjnej i warsztatów poświęconych dwóm wątkom: metodzie edukacji kulturowej oraz jej miejscu w pracy instytucji kultury. Partnerom zależy na wymianie doświadczeń, chcą się wzajemnie inspirować, testować sprawdzone i skuteczne metody pracy innych instytucji, element wizyty studyjnej z tego powodu wydawał się kluczowy. Funkcjonujemy na razie pod dwiema nieoficjalnymi nazwami, wskazującymi na możliwe kierunki rozwoju naszej sieci: „wędrujące forum partnerów Synaps” i „koalicja na rzecz rozwoju edukacji kulturowej w Małopolsce”. Co wiemy na pewno? Po pierwsze to, że instytucje chcą się spotykać i integrować. Po drugie to, że te obecne w sieci chcą włączyć w swoje działania model edukacji kulturowej, który daje szansę na budowanie nowych relacji w swoim otoczeniu i szukanie nowych sposobów pracy z dziećmi i młodzieżą. Dla jednych główną wartością istnienia naszej sieci jest integracja w grupie „podobnie myślących i otwartych na zmianę”, dla drugich – potencjał edukacji kulturowej. Nie wiemy, czy uda się zapewnić trwałość sieci łączącej wątek instytucjonalny z zadaniowym w kontekście edukacji

kulturowej. Pierwszy rok po zakończeniu I edycji Programu BMK – 2019 – będzie testem trwałości tej koalicji. Razem z partnerami podejmujemy starania na rzecz jej wzmocnienia i rozbudowywania. Na tym etapie ważne dla nas są kolejne spotkania, podczas których wykluwają się pomysły na to, co nas połączy jako instytucje i ludzi.

W odpowiedzi na zadane naszym partnerom pytanie, czym są dla nich spotkania w ramach sieci, usłyszeliśmy, że to przede wszystkim platforma wymiany doświadczeń i praktyk stosowanych w codziennej pracy instytucji. Integracja środowiskowa towarzysząca tej inicjatywie otwiera nowe obszary działalności i pozytywnie wpływa już nie tylko na indywidualną pracę instytucji, lecz na cały system i środowisko, w którym się one znajdują. Kluczowe jest tu pojęcie wspólnoty, która dzięki tworzonej sieci instytucjonalizuje się i mówi jednym głosem w sprawach, które na co dzień dotyczą instytucji kultury.

KATARZYNA DZIGAŃSKA
PIOTR KNAŚ
Małopolski Instytut Kultury w Krakowie

D.3.4

WSPÓŁPRACA MIĘDZYSEKTOROWA W PROJEKCIE KULTURALNI EDUKATORZY MAZOWIECKA SIĘĆ EDUKACJI I KULTURY

Nasze myślenie o współpracy oświaty i kultury ogniskuje się wokół budowania relacji osobistych. Po dwóch latach różnych prób, eksperymentów i przyglądania się, jak przebiega współpraca w ramach Programu BMK, nie możemy się oprzeć wrażeniu, że jest to właśnie najbardziej solidny fundament udanego partnerstwa i wspólnego działania. Rzeczywistą trudnością, z jaką mierzą się

partnerstwa, jest strukturalna osobność sektorów kultury i oświaty, ich odrębna kultura organizacyjna, odmienni organizatorzy oraz nieco inaczej pojmowane obowiązki zawodowe. To nie są światy, które można w prosty sposób jeden na drugi przetłumaczyć, chociaż istnieje pole, które oba te środowiska łączy – jest to właśnie edukacja kulturowa. Tym bardziej widzimy potrzebę, a może nawet konieczność opowiadania o niej. Przez piętrzące się różnice nie zawsze łatwo dostrzec miejsca wspólne, a stereotypy i uprzedzenia utrudniają komunikację. Lekarstwem na te problemy są dobre relacje między osobami realizującymi projekty w ramach Programu. To właśnie te międzyludzkie relacje

sprawiają, że możliwe jest wszystko to, co wcześniej wydawało się mało prawdopodobne. Dlatego też, aby inicjować budowanie tego rodzaju relacji, zdecydowaliśmy się w projekcie na finansowanie noclegów przy okazji warsztatów, na organizowanie *sieciowiska* – wspólnej kolacji integrującej uczestników warsztatów, a także różnorodnych tematycznie warsztatów fakultatywnych. Relacje, o których mowa, BMK wspiera w wyjątkowym zakresie – partnerami w realizowanych projektach mogą być prywatne osoby związane z określonym sektorem, nie zaś instytucje i organizacje, których kierownictwo bardzo często się zmienia, a wraz z nim profil i sposób działania całej struktury. My również, niemal od początku realizacji Kulturalnych Edukatorów szukaliśmy pretekstów i budowaliśmy konteksty osobistych spotkań nauczycieli, edukatorów, animatorów i pracowników instytucji kultury.

W ubiegłym roku objechaliśmy województwo ze spotkaniami inicjującymi, uczestnicy warsztatów zostali dobrani parytetowo z obu sektorów, projekty były realizowane w międzysektorowych partnerstwach. W tym roku, w związku z tym, że jako Operator jesteśmy przedstawicielem świata kultury, postanowiliśmy dowiedzieć się jak najwięcej o oświacie.

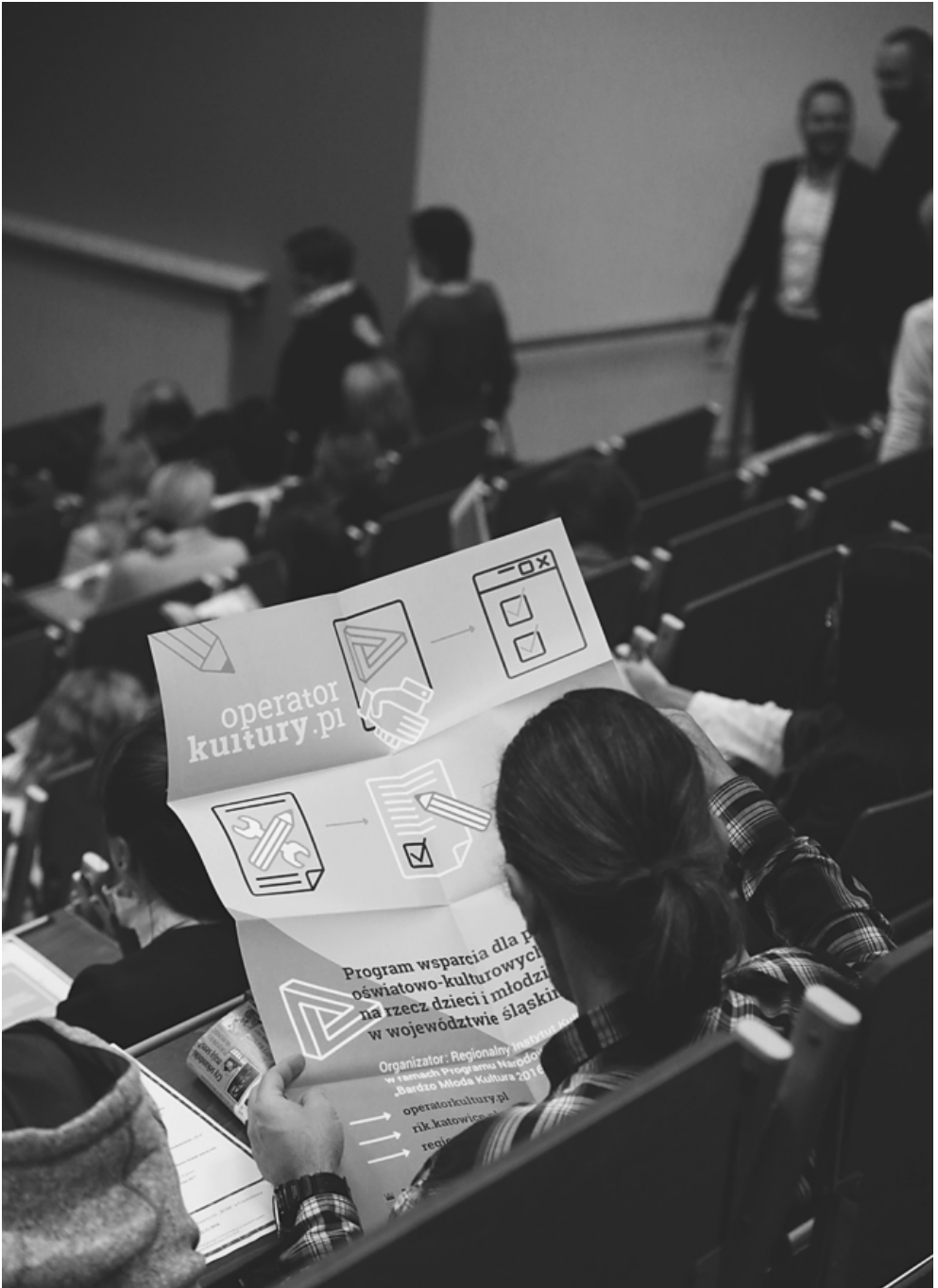
Tegoroczna publikacja podsumowująca projekt dotyczy różnych typów i sposobów działań realizowanych na polu edukacji kulturowej przez szkoły i nauczycieli lub w ścisłej z nimi współpracy. Mamy nadzieję, że te różne modele i działania będą inspiracją dla edukatorów. Zrealizowaliśmy również śniadanie

dla nauczycieli, z którymi rozmawialiśmy na temat ich pracy i wyobrażeń na temat tego, jak mogłyby wyglądać działania instytucji kultury, która chciałaby wspierać nauczyciela w jego pracy – codziennej i projektowej. Wiele się dowiedzieliśmy, ale wciąż na wiele pytań szukamy odpowiedzi. Mam nadzieję, że trzeci rok istnienia Kulturalnych Edukatorów, a więc mazowieckiej odsłony „Bardzo Młodej Kultury”, kolejny rok diagnozy, naszych wspólnych działań w regionie oraz coraz lepszych relacji pomoże nam na nie odpowiedzieć.

AGATA ROMAN

Mazowiecki Instytut Kultury w Warszawie

D.3.5

MODELE EDUKACJI KULTUROWEJ NAUCZYCIELI – O PRAKTYCZNE BADAWCZEJ ANGAŻUJĄCEJ ŚRODOWISKO OŚWIATY

W ramach działań badawczych, realizowanych w Programie BMK w 2017 r., Regionalny Instytut Kultury zaproponował diagnozę środowiska oświaty. Celem badania „W poszukiwaniu modeli edukacji kulturowej – aktywność nauczycieli i jej uwarunkowania w przestrzeni edukacji formalnej” jest próba odtworzenia modeli aktywności nauczycieli w kontekście edukacji kulturowej, identyfikacja tego, co decyduje o sukcesie działań tego rodzaju, a także określenie ich barier oraz rozpoznanie uwarunkowań sprzyjających rozwijaniu edukacji kulturowej w obrębie systemu kształcenia formalnego. Diagnozę zrealizowano metodą autobiograficzną, często wykorzystywaną w badaniach pedagogicznych. Do współpracy zaproszono zróżnicowaną grupę nauczycieli z regionu województwa śląskiego, prosząc ich o kilkunastostronicową, refleksyjną wypowiedź autobiograficzną. W badaniu udział wzięli nauczyciele praktykujący edukację kulturową, ci wskazani przez strategicznych partnerów Instytutu – Wojewódzkie Ośrodki Metodyczne z Katowic, Częstochowy, Bielska-Białej i Rybnika oraz inni pedagodzy obecni w projekcie operatorokultury.pl, śląskiej odłogi BMK. Za koncepcję badania, analizę zebranego materiału, wnioski końcowe i rekomendacje odpowiada

zespół badawczy Regionalnego Instytutu Kultury w Katowicach pod kierunkiem dr Agaty Cabały i dr Violetty Rodek – pracowników naukowych Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jak więc można dostrzec, sama konstrukcja procesu badawczego opierała się na intensywnej współpracy jednostek reprezentujących bardzo różne sektory: oświaty, kultury, nauki. Efektem badania są między innymi: praktyczne wskazówki umożliwiające nauczycielom efektywne działania edukacyjne dotyczące kultury, ale realizowane w obszarze kształcenia formalnego i w środowisku międzysektorowym, czy też propozycje zmian w uniwersyteckich programach kształcenia nauczycieli, tak by silniej uwzględniały one edukację kulturową. Raport z badania zawiera też próbę rekonstrukcji perspektywy nauczyciela będącego jednocześnie edukatorem kulturowym. Zebrany materiał to także informacja dla instytucji szkoleniowych i doradczych w zakresie edukacji kulturowej sektora kultury i oświaty. Badanie „W poszukiwaniu modeli edukacji kulturowej – aktywność nauczycieli i jej uwarunkowania w przestrzeni edukacji formalnej” uzupełnia dorobek Programu „Bardzo Młoda Kultura” w obszarze zorientowanym na środowisko oświatowe, stanowi także innowacyjną, jakościową praktykę badawczą wojewódzkiego Operatora Programu.

MACIEJ ZYGMUNT
Regionalny Instytut Kultury w Katowicach

D.3.6

WIEŚ STRAŻACKA – GORŁÓWKO

Gorłówko to wieś zamieszkiwana przez ok. 130 mieszkańców, położona w gminie Stare Juchy (województwo warmińsko-mazurskie, powiat ełcki). W ramach regrantingu z Programu „Bardzo Młoda Kultura” zrealizowano tam projekt „Mural Historii – 70 lat historii Ochotniczej Straży Pożarnej w GorłóWKu”. Jego głównym celem było poznanie przez uczniów Zespołu Szkół Samorządowych Stare Juchy historii swojej miejscowości na przykładzie działalności Ochotniczych Straży Pożarnych, zwłaszcza hufca z ich miejscowości. Przed podjęciem działań dokumentacyjnych uczniowie w trakcie różnych rodzajów aktywności (warsztatów plastycznych, dziennikarskich, fotograficznych) zostali wyposażeni w wiedzę, która pozwoliła im na przeprowadzenie cyklu wywiadów – nagrań audio/video i sesji fotograficznych ze strażakami OSP w GorłóWKu i gminy Stare Juchy. Proces dokumentacji pozwolił im też na nawiązanie więzi międzypokoleniowych, przybliżył młodzieży historię ich ojców i dziadków, dla których społeczna działalność w OSP była jedyną odskocznią od codziennej ciężkiej pracy. W swoich działaniach uczestnicy projektu wykorzystywali technologie fotografii cyfrowej, korzystali ze sprzętu audio, kamer video, a także z profesjonalnych ploterów, który to sprzęt udostępniła Biblioteka-Centrum Informacji i Kultury gminy Stare Juchy.

Zebrane materiały, w formie nagrania DVD, posłużą następnie jako pomoc dy-

daktyczna dla nauczycieli i opiekunów świetlicy oraz staną się częścią zbiorów izby pamięci przy ZSS Stare Juchy. Dokumentacja zainspirowała też uczestników do opracowania projektu muralu przedstawiającego historię OSP. Powstał on przy współpracy z zawodowym twórcą, na ścianie świetlicy w GorłóWKu. Projekt „Mural Historii...” wpisuje się w działania społeczne mieszkańców wsi, którzy w tym roku odremontowali budynek starej zlewni mleka na cele świetlicy wiejskiej. Świetlicą opiekować się będzie stowarzyszenie powstałe przy OSP GorłóWKo. Mieszkańcy zdecydowali, że budynek świetlicy będzie przypominał wielki wóz strażacki, w oknach którego pojawią się portrety byłych i obecnych strażaków wykonane przez uczestników projektu. W tym roku wieś obchodzi 70-lecie istnienia OSP, dlatego działania projektu rozpoczęły się w dniu zorganizowanego z tej okazji Pikniku Strażackiego. Wszystkie te wiążą się z aspiracjami mieszkańców, którzy chcą, by ich miejscowość została wioską tematyczną poświęconą Ochotniczym Strażom Pożarnym: „Miejscowość wyjątkowych ludzi, atrakcji, strażaków, tych młodszych i tych z wcześniejszą datą urodzenia” – jak sami piszą na Facebooku. Wszystko to było możliwe dzięki współpracy, integrującej instytucje, mieszkańców, dzieci i młodzież, współpracy korzystającej z istniejących więzi i relacji, ale też je wzmacniającej.

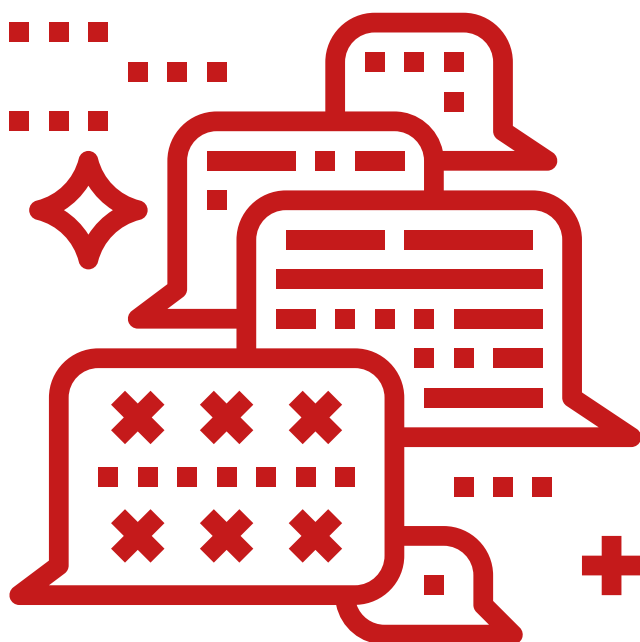
SŁAWOMIR MOŁDA

Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych
w Olsztynie

D.4.0

WSPÓŁPRACA POMIĘDZY OPERATORAMI PROGRAMU

Założenia dotyczące współpracy Operatorzy Programu stosują w praktyce, także współdziałając między sobą. Podejmowanie wspólnych inicjatyw, wymiana i wzajemne wsparcie sprawiają, że udaje się budować nie tylko sprawną sieć podmiotów działających na rzecz edukacji kulturalnej, ale także coś, co Etienne Wenger nazywa *wspólnotą praktyków* – wypracowujących i dzielących się rozwiązaniami.

Wspólne badania

W ramach BMK tworzy się i realizuje badania oparte na wypracowanych, standardowych narzędziach diagnostycznych oraz ewaluacyjnych. Dzięki temu możliwe staje się zbieranie informacji w skali kraju, ale również wzmacnianie społeczności badaczy oraz upowszechnianie tych kompetencji wśród osób zajmujących się animacją oraz edukacją kulturową.

Konwenty

Przedstawiciele Operatorów – koordynatorzy, członkowie zespołów i zaproszeni goście spotykają się co kilka miesięcy, by podsumowywać i planować kolejne działania. W trakcie tych spotkań prezentuje się efekty, uczestniczy i prowadzi warsztaty, ale przede wszystkim wspólnie wypracowuje rozwiązania sprzyjające edukacji kulturowej i osiągnięciu celów BMK.

Blog

By upowszechnić działania podejmowane w różnych województwach, wspólnie prowadzimy stronę internetową (www.edukacjakulturowa.pl). Dzięki niej osoby z różnych części Polski mogą dowiedzieć się o swoich inicjatywach. Blogowi towarzyszy kanał filmowy na **Vimeo** oraz profil na elektronicznej platformie **Issuu**, na którym publikowane są powstałe w ramach Programu raporty, dokumenty i książki.

#bardzomłodakultura

Obecność Programu w mediach społecznościowych wzmacnia spontanicznie powstały hashtag, którym różne osoby – uczestniczący i wspierający działania na rzecz edukacji kulturowej – oznaczają informacje związane z Programem, jego założeniami i rezultatami. Sieciowy i oddolny, a jednocześnie systematyczny charakter tej formy komunikacji dobrze pasuje do założeń BMK.

Inne formy współpracy

Współdziałanie Operatorów przejawia się także w codziennych formach wsparcia – radzeniu sobie przez telefon, odwiedzaniu w trakcie inicjatyw, uczestniczeniu w jury wybierającym inicjatywy w ramach regrantingu lub prowadzeniu warsztatów w ramach odbywającej się po sąsiedzku Giełdy Projektów. Powstające w ten sposób kontakty procentują także poza Programem, przeradzając się we wspólne przedsięwzięcia wykraczające poza jego zakres.

D.5.0

WSPÓŁDZIAŁANIE W PROJEKTACH REGRANTINGOWYCH

Poniżej prezentujemy opisy 16 projektów zrealizowanych w ramach konkursów regrantingowych stanowiących ważną część Programu. Przez ostatnie dwa lata w całej Polsce udało się sfinansować ponad 350 tego rodzaju przedsięwzięć. Warunkiem ich wspierania jest to, że projekty te muszą opierać się na międzysektorowej współpracy, łączyć ze sobą różne środowiska, pokolenia, kategorie społeczne. Przedsięwzięcia zaprezentowane poniżej zostały wybrane przy udziale samych Operatorów jako te, które ten warunek wypełniły w stopniu najpełniejszym, a tym samym stanowią doskonały przykład tego, na czym może polegać współdziałanie w kulturze i jak niezwykle cenne są jego owoce.

D.5.1 AMBASADORZY KRZEMIONEK

Organizator: Świętokrzyska Akademia Edukacji Kulturowej, Wojewódzki Dom Kultury w Kielcach
Miejsce realizacji projektu: Ostrowiec Świętokrzyski
Autorka projektu: Beata Celebańska (Muzeum Archeologiczne i Rezerwat Krzemionki, Ostrowiec Świętokrzyski)

Partnerzy projektu: Grzegorz Podsiadły (Zespół Szkół Publicznych w Bodzechowie), Irena Faryna (Publiczne Gimnazjum w Szewnie), Monika Domagała (Zespół Edukacyjny „Dwunastka”, Ostrowiec Świętokrzyski)

Muzeum Archeologiczne i Rezerwat Krzemionki (oddział Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim) to instytucja, która opiekuje się unikalnymi neolitycznymi

kopalniami i poszukuje sposobów na nawiązanie ścisłej współpracy z lokalną społecznością. Szuka ich nie tylko po to, by popularyzować to niezwykle miejsce, ale też po to, by – jak opowiada Beata Celebańska – edukatorka pracująca w tej instytucji:

Muzeum było takim, no my jesteśmy w lesie we wsi totalnie zabitej dechami, żeby Ci ludzie mieli taki swój kulturalny przyczółek, w którym mogą się spotkać, porozmawiać o swoich pasjach. Wydawało mi się to tym bardziej istotne, że mieszkańcy pamiętają, jak muzeum powstawało, pamiętają, jak ludzie byli zaangażowani w odkrywanie tych kopalń, jak segregowali krzemienie, jak tam wsie

były zaangażowane w budowanie tego wszystkiego, jak przeżywali spotkania z naukowcami.

Najbardziej efektywną formą kreowania tego współdziałania z lokalną zbiorowością okazało się być wychowywanie Ambasadorów-dzieci pochodzących z okolicznych miejscowości, które poznały zbiory instytucji i sposób jej działania, dowiedziały się, czym jest geologia i archeologia i jak ważne jest rozwijanie tych nauk. Ambasadorów zazwyczaj się mianuje, ale w tym wypadku należało ich również przygotować do tej roli i zarazić miłością do miejsca, które mieli potem popularyzować. Stało się to możliwe w trakcie poznawania samego muzeum i rezerwatu, ale też podczas warsztatów z fotografii otworkowej, animacji poklatkowej oraz dotyczących przygotowywania publikacji książkowych. W trakcie tych warsztatów, za pomocą technik artystycznych, które właśnie poznali, przyszli Ambasadorzy wykonywali też prace dotyczące Krzemionek. W efekcie powstaje

Mały przewodnik po Krzemionkach dla najmłodszych, książka popularyzująca i muzeum, i rezerwat, wykonana przez dzieci i dla dzieci. Tak o rezultatach projektu mówi Beata Celebańska:

Widziałam w dzieciach autentyczne zaangażowanie, co było dla mnie już sukcesem, bo ja nie chciałam, żeby oni byli zmuszani do wyjazdu ze szkoły i że coś tam trzeba zrobić, bo pani projekt napisała, tylko że naprawdę im się to podobało. Istotne było też to, że widzieli później takie autentyczne, namacalne elementy swojej pracy – książkę, film, magiczne fotografie wykonane techniką otworkową.

Z kolei Magda Ochocka, pedagog szkolny w Publicznym Gimnazjum w Szewnie, zauważa, iż projekt Ambasadorzy:

Pogłębił wiedzę uczniów, rozpalil ich ciekawość, sama miałam też taką sytuację, że trójka uczniów z drugiej klasy chciała zrobić własny projekt edukacyjny, który miał powstać na podstawie tego wyjazdu do Krzemionek.

D.5.2 BRZMIENIE MOJEGO MIASTA

Organizator projektu: Centrum Praktyk Edukacyjnych, Centrum Kultury ZAMEK, Poznań
 Miejsce realizacji projektu: Rawicz
 Autor projektu: Krzysztof Matysiak (Dom Kultury w Rawiczu)
 Partnerzy projektu: Przemysław Maćkowiak (Gimnazjum nr 1 w Rawiczu), Sylwia Henkulak-Matysiak (Gimnazjum w Sierakowie), Sylwia Glina (Miejsko-Gminny Ośrodek Wsparcia w Rawiczu)

Uczniowie z Gimnazjum nr 1 w Rawiczu, Gimnazjum w Sierakowie oraz młodzież uczęszczająca do świetlic socjoterapeutycznych Miejsko-Gminnego Ośrodka Wsparcia w Rawiczu, wykorzystując metody field-recordingu, podjęła próbę stworzenia autorskiej wypowiedzi artystycznej, opartej na różnorodnych

dźwiękach Rawicza, które udało się uchwycić bądź wykreować w przestrzeni miasta, a następnie przy współpracy zespołu Strefa Niskich Ciśnień przetworzyć (wykorzystując do tego celu narzędzia i techniki studyjne), otrzymując tym samym materiał, który stał się punktem wyjścia stworzenia kompozycji wchodzących w skład niezwyklej płyty – pocztówki dźwiękowej miasta Rawicz. Jej bezpłatną dystrybucją zajęły się lokalne instytucje kultury. Powstał też film opowiadający o procesie tworzenia tego muzycznego wydawnictwa. W projekcie wzięły udział również lokalny poeta Henryk Pawłowski, którego wiersz dotyczący Rawicza został wykorzystany jako warstwa tekstowa do utworu pt. „Rawiczuuu”. Jego deklamacją zajął się sam autor.

Ważne w tym projekcie wydają się dwie rzeczy. Po pierwsze, uwrażliwienie młodych ludzi na kulturę akustyczną miasta. Kulturę, której zazwyczaj nie dostrzegamy, a która określa jego doświadczanie, silnie, choć w nie do końca uświadomiony przez nas sposób, staje się elementem naszej tożsamości, sprawiając, iż w pewnych miejscach czujemy się jak w domu, inne zaś traktujemy jako obce i nieprzyjemne. Po drugie, wspólna zespołowa praca nad płytą, do której powstania każdy dołożył swoją muzyczną cegiełkę. Współpraca pomiędzy uczniami i profesjonalnymi muzykami, ale też pomiędzy różnorodnymi instytucjami, bez których pomocy projekt by się nie powiódł: Domem Kultury w Rawiczu, Gimnazjum nr 1 w Rawiczu, Gimnazjum w Sierakowie, Miejsko-Gminnym Ośrodkiem Wsparcia w Rawiczu, Kinem „Promień”, Rawicką Biblioteką Publiczną, Muzeum Ziemi Rawickiej. Płyta jest więc nie tylko zapisem brzmienia Rawicza, jego atmosfery, ale też ducha współdziałania, który sprawił, iż mogła ona powstać. Krzysztof Matysiak, pomysłodawca Brzmienia Mego Miasta, tak opowiada o celach i rezultatach tego przedsięwzięcia:

Gdybym dzisiaj na spokojnie miał powiedzieć, co było celem, takim najważniejszym, to w pierwszej kolejności wskazałbym na fakt poszerzenia horyzontów o myśl, że można wiele rzeczy robić zupełnie inaczej, że za tą powierzchownością – to się odnosi do wszystkiego, co nas otacza, że za tym, co jest w telewizji, za tym, o czym czytamy w gazetach, kryje się coś jeszcze, coś, o czym można opowiedzieć w zupełnie inny sposób i o czym

warto mówić. Ważne było też pokazanie dzieciom i młodzieży, że mogą. Od samego początku myślenia o projekcie chciałem, żeby w grupie znalazły się takie osoby, które nie są związane z muzyką, żeby nie byli to instrumentalisci, ludzie którzy śpiewają, działają w chórze szkolnym itd. Chciałem im pokazać, że jedyną rzeczą, która nas wszystkich ogranicza, jest wyobraźnia. Oni też w którymś momencie to zrozumieli, zobaczyli, że „kurczę, no, my też potrafimy coś wykreować”. To zresztą było czuć na próbach do podsumowania projektu, jak również w trakcie samego podsumowania, kiedy graliśmy na żywo te kompozycje, proste bo proste, ale stworzone praktycznie przez nich. Myślę że takie doświadczenie tego, iż „potrafię”, pozostaje na całe życie i w różnych jego aspektach.

D.5.3 DOTKNIJ HISTORII

Organizator projektu: Młodzi Lubią Kulturę,
Centrum Spotkania Kultur, Lublin.

Miejsce realizacji projektu: Lublin
Autor projektu: Małgorzata Kozioł (Muzeum
Lubelskie w Lublinie)

Partnerzy projektu: Małgorzata Wawszczak
i Agnieszka Kita (Specjalny Ośrodek Szkolno-
Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży
Niepełnosprawnych im. Prof. Zofii Sękowej
w Lublinie)

Małgorzata Kozioł, pomysłodawczyni projektu *Dotknij historii*, zauważa, iż osoby niewidzące rzadko odwiedzają instytucje kultury. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że te ostatnie niewiele mają im do zaoferowania, bo za-

zwyczaj odwołują się w swoich działaniach do zmysłu wzroku: organizują wystawy, spektakle, zajęcia plastyczne, pokazy. By ten stan zmienić, przygotowała ona warsztaty dla 30 uczniów ze Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnych im. Prof. Zofii Sękowej w Lublinie. W ich trakcie podopieczni tej placówki najpierw zaznajamiali się z historią lubelskiego wzgórza zamkowego, a następnie poprzez dotyk poznawali zbiory muzeum. Było to możliwe dzięki przygotowanym na potrzeby zajęć licznym pomocom, takim jak tyflografiki, druki reliefowe, druki z alfabetem Braille'a czy odwołujące się do

zmysłu słuchu nagrania binauralne. Materiały te, opracowane na potrzeby projektu *Dotknij historii*, pozwalają oprowadzać po muzeum również inne osoby z niepełnosprawnością wzroku, stały się one bowiem stałym wyposażeniem tutejszego Działu Edukacji. Ostatni element projektu to zajęcia, w trakcie których dzieci starały się utrwalić za pomocą materiałów o różnorodnej fakturze, takich jak kasze, ziarna, wata, papier, to, jak wyobrażają sobie dawny zamek, którego mogły doświadczyć poprzez dotyk. Autorka projektu wskazuje, iż wartość jej przedsięwzięcia wynika przede wszystkim z tego, że pozwala ono na korzystanie z zasobów instytucji kultury tym, którzy nie mogą ich doświadczyć inaczej niż poprzez dotyk:

Z tego, co wiem, większość z nich nigdy nie była w muzeum i było to dla nich novum, że mogli dotknąć czegoś, czego wcześniej nie byli w stanie zobaczyć i nie wiedzieli, że coś takiego istnieje w naszych zbiorach. Była to także dla nich przygoda. Mogli się cofnąć w czasie, wyobrazić sobie, jak wyglądał ten zamek. Była to też forma zabawy, oderwania się od codzienności.

Projekt nie tylko jednak sprawił, iż osoby niewidome mogły skorzystać z oferty instytucji kultury. Równie istotne było to, że zmienił on również tę ostatnią:

Dział edukacyjny naszego muzeum nie prowadził działań skierowanych do osób niepełnosprawnych. Więc to było takim novum, że zakupiono materiały dydaktyczne, które mogliśmy później wykorzystać na potrzeby oprowadzania niewi-

domych. Jest to o tyle ważne, że sposób prowadzenia takich działań zupełnie inaczej wygląda, niż to, co robimy na co dzień. Osobom niewidomym i niedowidzącym musimy wszystko opowiedzieć, ewentualnie pokazać z bardzo bliska lub przygotować makiety, które mogłyby dotknąć. Metody zupełnie różnią się od tych, które stosujemy na co dzień. Oznacza to, że sami musieliśmy się trochę zmienić, by niewidomi mogli pojawić się w naszym muzeum.

D.5.4 FOTOZMIANY

Organizator projektu: Sieć kultury,
Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk
Miejsce realizacji projektu: Damno/Damnica/
Zagórzycza

Autorka projektu: Justyna Bryzgalska
(Centrum Edukacji i Kultury w Damnicy)

Partner projektu: Grzegorz Gurłacz
(Centrum Edukacji i Kultury w Damnicy)

Chciałam, by te dzieci poszperały w rodzinnych archiwach, nawiązały kontakt ze swoimi babkami, dziadkami, i by poprzez to trochę wzbudzić w nich tożsamość lokalną. Nasz region ma dosyć przykrą historię, żyje tu dużo ludzi z różnych stron, trochę bez korzeni, skądś gdzie przewiezieni, wywiezieni, trochę się wstydzą tych swoich korzeni

– tak opowiada o idei leżącej u podstaw projektu jego inicjatorka, Justyna Bryzgalska. Chodziło jej też o rzeczy prostsze, bardziej podstawowe:

Chciałam, żeby dzieci poznały wiele nowych rzeczy, nowych ludzi, żeby otworzyły się na świat, na odmienne od tych znanych im formy jego opisywania.

W realizacji tych wszystkich celów miała pomóc fotografia. Projekt Fozozmiany został zrealizowany w trzech miejscowościach należących do pomorskiej gminy Damnica. Najpierw uczniowie z trzech szkół uczestniczyli w warsztatach pokazujących różne techniki fotograficzne, w tym tak unikalne, jak fotografia otworkowa. W ich trakcie wykonywali też własne aparaty fotograficzne i obserwowali proces powstawania obrazu fotograficznego, co było

możliwe dzięki ogromnej *camera obscura* we wnętrzu busa artystów prowadzących warsztaty, a więc Michała Zielińskiego i Pauliny Wojnik. Następnie zbierano zdjęcia przedstawiające to, jak ich miejscowości wyglądały przed kilku lub kilkunastu laty, by dzięki nim przygotować się do odtwarzania tego, co zostało utrwalone na tych fotografiach we współczesnych realiach, a za pomocą wcześniej przygotowanych strojów, rekwizytów oraz inscenizacji. Efekty tych refotograficznych zabiegów zostały następnie zaprezentowane podczas wystawy podsumowującej całe przedsięwzięcie, która odbyła się w Centrum Kultury i Edukacji w Damnicy. Jej widzowie mogli oglądać zarówno oryginalne fotografie sprzed lat, jak i zdjęcia przygotowane na ich podstawie przez uczestników projektu. Tym, co najbardziej cieszyło organizatorów tego przedsięwzięcia, było ogromne zainteresowanie lokalnej społeczności fotograficznym eksperymentem:

Dużo ludzi przyszło na wystawę, bardzo dużo osób było na wernisażu. I nie tylko ją oglądali, ale też zgłaszali chęć przymiesienia własnych fotografii, chcieli, żeby projekt był kontynuowany. Przyszli też partnerzy projektu. Było dużo rodziców dzieciaków, tych uczestników, a także starsze osoby, które wypożyczyły swoje stare zdjęcia, dzięki którym projekt mógł powstać.

D.5.5

GET I 3 SŁONIE

Organizator projektu: Kultura Tędy, Regionalne Centrum Animacji Kultury, Zielona Góra
Miejsce realizacji projektu: Wschowa
Autor projektu: Magdalena Birut (Muzeum Ziemi Wschowskiej)
Partner projektu: Jolanta Pawłowska (Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. Janusza Korczaka we Wschowie)

Get i 3 słonie, projekt powstały z inicjatywy Magdaleny Birut, edukatorki z Muzeum Ziemi Wschowskiej, można nazwać przedsięwzięciem wędrującym, a przez to łączącym często odległe od siebie instytucje oraz osoby. Inspiracją dla niego była kolekcja 60 dzieł Eugeniusza Geta-Stankiewicza, honorowego obywatela Wschowy, która w 2016 r. wzbogaciła zbiory lokalnego muzeum.

W oparciu o nią zorganizowano dla 350 dzieci z 10 szkół działających w gminie Wschowa cykle warsztatów, w trakcie których poznawały one twórczość Geta oraz tradycyjne techniki graficzne, takie jak sitodruk, monotypia, szablony i frotaże. Warsztatom towarzyszyła też dyskusja na temat tego, czym powinno być muzeum i w jaki sposób powinno się ono przeobrażać, by stawać się ważnym miejscem dla dzieci oraz młodzieży. Projekt nie zakończył się jednak w inicjującej go instytucji, bo prace wykonane w trakcie warsztatów wróciły wraz z ich uczestnikami do szkół, z których oni pochodzili. Tam z indywidualnych dzieł powstawały kolaże eksponowane w tych miejscach w przestrzeni szkoły, o których zdecydowali sami uczniowie. Wystawy te oprócz tego, że dostarczały wrażeń estetycznych i pozwalały dzieciom wpływać na przestrzeń ich szkoły, umożliwiały też dostrzeżenie, iż możliwe jest współdziałanie, które nie zacierza tego, co jednostkowe i indywidualne. Jak zauważa Jolanta Pawłowska, nauczycielka w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym im. Janusza Korczaka we Wschowie, dla jej uczniów:

[...] warsztatowe działania w nowej dla nich technice graficznej były czymś nowym, odkrywczym. Dodatkowo sytuacja, w której działały w grupach, tworząc jedno dzieło, powodowała zaangażowanie i dużą satysfakcję, wiemy od rodziców i opiekunów, że zajęcia i ta właśnie wizyta w muzeum wywarła na nich duży wpływ i była bardzo pozytywnym przeżyciem. Satysfakcją było dla nich też to, że inni uczniowie z ośrodka i odwiedzający goście oglądają ich prace.

Ważnym aspektem projektu Get i 3 Słowie była również organizacja przez jego inicjatorkę forum, którego uczestnikami byli nauczyciele i animatorzy kultury dyskutujący o możliwych formach współpracy na rzecz rozwijania edukacji kulturowej. Forum to okazało się na tyle istotną inicjatywą, że zapoczątkowało tworzenie sieci współdziałania wzmacniającej obecność tej formy edukacji w gminie Wschowa.

D.5.6 GODZINA DLA ŚWIATA

Organizator: operatorokultury.pl,
Regionalny Instytut Kultury w Katowicach
Miejsce realizacji projektu: Ornontowice
Autorzy projektu: Sandra Jaworudzka (edukatorka
i animatorka kultury), Marcin Wilczyński (Gimnazjum
im. Noblistów Polskich w Ornontowicach)

Jednym z ważniejszych celów Programu „Bardzo Młoda Kultura” jest przetrwanie mostów pomiędzy instytucjami kultury i tymi o charakterze edukacyjnym. Zazwyczaj oznacza to pracę uczniów poza szkołą w instytucjach kultury. W przypadku projektu w Or-

nantowicach stało się inaczej. Siedem klas z tamtejszego Gimnazjum im. Noblistów Polskich uczestniczyło bowiem w specyficznych lekcjach wychowawczych. Wybrano właśnie taką formułę zajęć, bo jak mówi Marcin Wilczyński, nauczyciel angielskiego i matematyki w gimnazjum, a jednocześnie współautor projektu:

Godzina wychowawcza, która mogłaby być właśnie takim twórczo spędzonym czasem i aktywnie spędzonym czasem, jest niestety często zaniedbywana.

By to zmienić, w trakcie „Godziny dla świata” młodzi ludzie najpierw dyskutowali o wyborze jakiegoś problemu współczesnego świata, o którym chcieliby dyskutować, a następnie, na kolejnych lekcjach, wspólnie z dziesiątką zaproszonych edukatorów-artystów reprezentujących różne dziedziny sztuki próbowali wyrażać swoje przemyślenia za pomocą różnych form sztuki. Odybło się 28 lekcji tego rodzaju, zaś w finale projektu wszystkie klasy skonfrontowały swoje dokonania podczas ich wspólnej prezentacji. Projekt był zaproszeniem do refleksji nad otaczającą nas rzeczywistością i nad trapiącymi ją problemami oraz zachętą do poszukiwania środków ich rozwiązywania. Dostarczał on również nauczycielom nowych narzędzi prowadzenia dialogu z uczniami, angażowania ich w dyskusję i kształtowania w nich potrzeby twórczego wyrażania siebie poprzez sztukę. Równie ważne było też zdobycie nowych umiejętności przez edukatorów-artystów, zwłaszcza tych dotyczących współpracy ze szkołą i z młodzieżą gimnazjalną oraz tych związanych z włączaniem się z własnymi inicjatywami w procesy edukacji formalnej. Efekty tego przedsięwzięcia tak podsumowuje Wilczyński:

Mnie najbardziej cieszyło to, że uczniowie zupełnie naturalnie włączyli się do tego projektu, że naturalnie wyszło zupełnie bezproblemowe zaangażowanie w to, żeby działać. No i cieszę się z tego, że poznali różne dziedziny sztuki i cieszę się, że wiem że o tym rozmawiali, i domyślałam się, że mogło to się przekładać na bezpośrednio poprawioną współpra-

cę w samej już grupie, która funkcjonuje, czyli bezpośrednio w klasie.

Z kolei Sandra Jaworudzka, druga z inicjatorek „Godziny dla świata”, zwraca uwagę na to, że sukcesem projektu jest to, iż:

[...] trwają rozmowy dotyczące tego, czy można byłoby z dorobku tego projektu skorzystać. Oczywiście marzy nam się takie zwiększenie skali działania i rozciągnięcie go na cały rok szkolny – co jest trochę trudne zarówno ze względów logistycznych, jak i finansowych dla takiej małej szkoły, ale jest przychyłność, jest zielone światło, jest też w nas, jako twórcach tego projektu, taka chęć tego, żeby go teraz nie zakopać z tym co udało się zrobić, bo sam fakt posiadania otwartych drzwi i takiego entuzjazmu ze strony środowiska szkolnego jest kapitałem, który szkoda byłoby zmarnować.

D.5.7

JAK TO BYŁO, KIEDY MNIE NIE BYŁO?

Organizator projektu: Podlaski Pomost Kultury,
Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury, Białystok
Miejsce realizacji projektu: Nowe Piekuty / Jabłoń
Kościelna

Autor projektu: Monika Olędzka
(Gminny Ośrodek Kultury w Nowych Piekutach)

Partnerzy projektu: Katarzyna Mantur
(Zespół Szkół w Jabłoni Kościelnej,
Marzena Olędzka
(Zespół Szkół w Nowych Piekutach)

W projekcie, realizowanym z inicjatywy Gminnego Ośrodka Kultury w Nowych Piekutach, wzięła udział grupa ponad 20 uczniów z dwu placówek edukacyjnych działających na terenie gminy: Zespołu Szkół w Nowych Piekutach oraz Zespołu Szkół w Jabłoni Kościelnej. Najpierw przeprowadzono intensywne warsztaty dziennikarskie uczące technik robienia zdjęć reporterskich,

nagrywania reportaży dźwiękowych i tworzenia wywiadów radiowych i filmowych. Potem została podjęta próba wykorzystania zdobytych w trakcie tych zajęć umiejętności – utrwalanie w różnych technikach wspomnień dziadków, rodziców, wujków i cioć oraz znajomych na temat świata, który istniał, zanim młodzi dziennikarze pojawili się na świecie. Była też sesja fotograficzna, w trakcie której uczestnicy projektu wcielali się w postacie żyjące w czasach, o których pamięć była utrwalana w formie reportaży. Był też wyjazd do lokalnego ośrodka telewizyjnego w Białymstoku oraz Polskiego Radia Białystok – tak, by poznać na żywo pracę dziennikarza. Aż nastąpił finał – tworzenie multimedialnego albumu na temat przeszłości z materiałów przygotowanych przez uczestników przedsięwzięcia. W efekcie powstała książka z dołączonym DVD opowiadająca o tym, co było wtedy, kiedy mnie jeszcze nie było..., dystrybuowana w trakcie spotkania podsumowującego projekt, na które młodzi reporterzy przybyli ze swoimi rozmówcami. Monika Olędzka, dyrektor Gminnego Ośrodka Kultury w Nowych Piekutach i jednocześnie inicjatorka całego przedsięwzięcia, tak opowiada o jego celu:

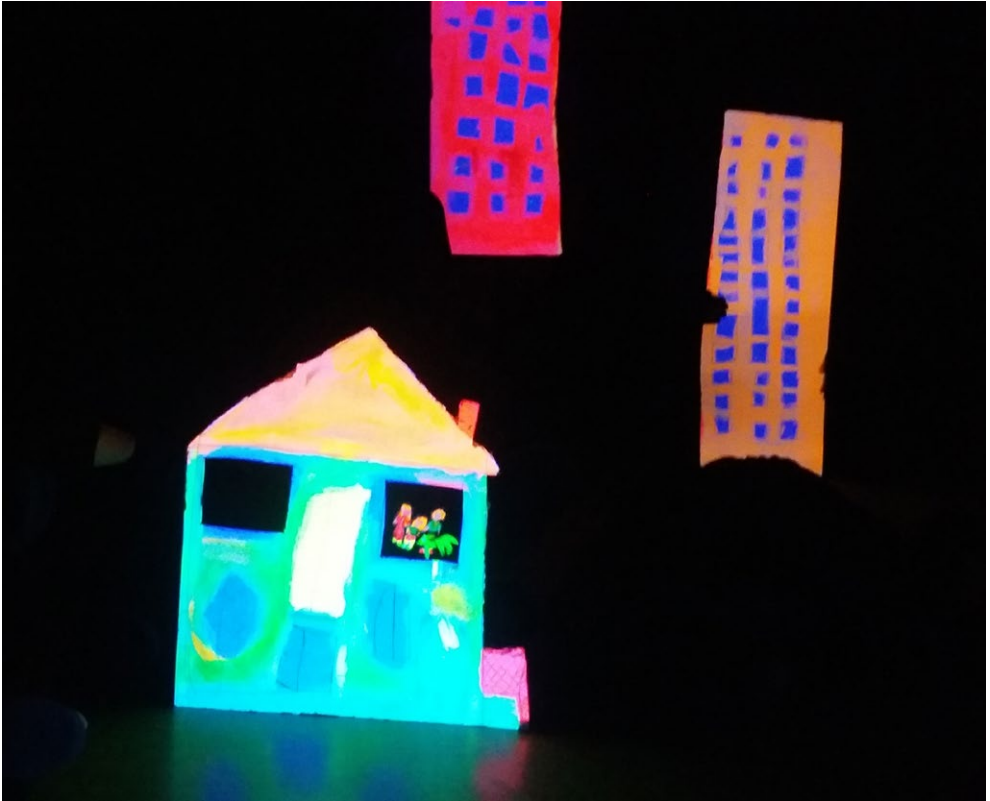
Z jednej strony chodziło o to, aby uczniowie otworzyli się i zaczęli rozmawiać z przedstawicielami starszych pokoleń, żeby się zaciekawili tym, jak żyło się dawniej. Z drugiej strony o to, żeby została pamiętka po tych ludziach, o których robili reportaże. Często były to starsze osoby i ich historia niestety jest przez wiele osób zapomniana. Ideą tego pro-

jektu była też próba pokazania, iż historia jest ważna, nasze korzenie są ważne, a nie tylko to, co się dzieje tu i teraz.

Istotne w tym przedsięwzięciu było również to, że spotkanie z bohaterami reportaży było ważnym doświadczeniem i dla nich, i dla młodzieży, która gromadziła informacje:

Niejednokrotnie przy tych opowieściach pojawiały się łzy, bo bohaterowie wywiadów mówili o trudnych dla nich rzeczach. Dzielili się częścią siebie, ale widziałam też ich zadowolenie, że ktoś interesuje się ich życiem. Wiele starszych osób po prostu się czuje zapomnianych i niepotrzebnych. Dzięki rozmowom i wywiadom poczuli się docenieni, cieszyli się, że mogą przekazać innym swoją historię. Myślę, że było to cenne i piękne doświadczenie. Poza tym młodzi uczestnicy projektu mogli zobaczyć i doświadczyć, na czym polega praca dziennikarza. Być może w przyszłości niektórzy z nich pójdą tą ścieżką zawodową.

D.5.8

LOOK IN THE DARKNESS

Organizator projektu: Struktury Kultury, Teatr Polski im. Hieronima Konieczki w Bydgoszczy
Miejsce realizacji projektu: Bydgoszcz
Autorzy projektu: Marek Noniewicz (artysta, kurator wystaw, pedagog), Karolina Suchodolska (aktorka, animatorka kultury, pedagożka, artystka interdyscyplinarna)
Partnerzy projektu: Ośrodek Rewalidacyjno-Wychowawczy dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem w Bydgoszczy, Szkoła Podstawowa numer 36 w Bydgoszczy, Miejskie Centrum Kultury, Spółdzielnia Socjalna Art Deco, Kamienica 12

Dzieci boją się ciemności, boją się jej również dorośli. Niektórzy z nas, w tym dzieci dotknięte autyzmem, boją się też

kontaktem z otoczeniem i z rówieśnikami, którzy takich problemów nie mają. Ponieważ wszyscy się czegoś boimy, to być może warto połączyć siły i wspólnie pokonać strach. Pomoże nam w tym sztuka. Wypełnia ona przecież mrok, a więc to, co puste i nieprzyjemne, tym, co foremne, co pozwala nam być z innymi i współtworzyć. Jak mówi jeden ze współautorów przedsięwzięcia Look in the Darkness:

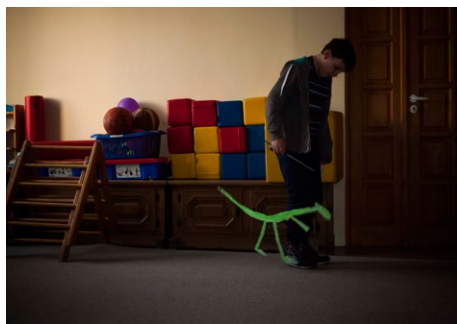
Projekt doprowadził do spotkania dzieci dotkniętych autyzmem i tych funkcjonujących normalnie. Spotkania, które było możliwe dzięki kulturze, fotografii i te-

atrowi. Tego rodzaju formy ekspresji artystycznej są nie tylko ważnym rodzajem komunikacji, ale mogą też pełnić funkcje terapeutyczne, przełamywać opór i problemy związane z porozumiewaniem się z innymi. Sztuka staje się tu czymś, co otwiera nas na rzeczywistość, na innych.

Spotkanie, o którym tu mowa, stało się możliwe dzięki Karolinie Suchodolskiej i Markowi Noniewiczowi. Zaproponowali oni uczniom bydgoskiej szkoły podstawowej i podopiecznym Ośrodka Rewalidacyjno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem działającego w tym mieście udział w cyklu warsztatów, których efektem były etiudy teatralne prezentowane między innymi w szkole podstawowej, w Miejskim Centrum Kultury i w Kamienicy 12, będącej siedzibą bydgoskiej Spółdzielni Socjalnej Art Deco. W trakcie warsztatów dzieci tworzyły obiekty z przedmiotów znalezionych w najbliższym otoczeniu, których kontury następnie odrysowywały na kartonie i pokrywały farbami fluorescencyjnymi. Dzieła te

stawały się następnie aktorami w krótkich etiudach zrealizowanych w konwencji czarnego teatru wykorzystującego ciemność i światło jako swoje główne narzędzie wyrazu. Na oczach widzów z mroku wyłaniały się fantastyczne zwierzęta i rośliny, budynki i pojazdy rozświetlające ciemność i zaskakujące. Ważnym aspektem projektu okazały się również towarzyszące mu warsztaty z fotografii wykorzystujące właściwości pigmentu fosforescencyjnego, który pobudzony mocnym światłem świeci w ciemności. Jak mówią autorzy Look in the Darkness:

Każdy pokaz projektu był dla dzieci biorących w nim udział świętem, rodzajem celebracji, okazją do dialogu z innymi, ale też pretekstem, by uwierzyć w siebie. Wszystko wypadło na tyle dobrze, że kiedy projekt był już zamknięty, dalej funkcjonuje, odbywają się jego kolejne odsłony, pomimo tego, że formalnie został on zakończony.

D.5.9 MÓJ PIERWSZY RAZ

Organizator projektu: Podkarpacka Edukacja Kulturowa, Centrum Kulturalne, Przemysł
Miejsce realizacji projektu: Zabratówka/Chmielnik
Autorka projektu: Irena Szczypek (Gminna Biblioteka Publiczna w Chmielniku i jej filia w Zabratówce)
Partnerka projektu: Danuta Szajna (Stowarzyszenie Promocji i Rozwoju Wsi Wola Rafałowska „Nasza Wola”)

We wsi Zabratówka w 1969 roku powstało Kino Marzenie, które działało tu przez 25 lat. Pozostał nie tylko budynek i infrastruktura techniczna, ale też wspomnienia o integrującej lokalną społeczność sile tego miejsca. „Mój pierwszy raz” był próbą ich pobudzenia po to, by doprowadzić do spotkania różnych pokoleń mieszkańców Zabratówki i całej gminy Chmielnik. Najpierw więc młodzież wybiera swój ulubiony film i zaprasza do jego obejrzenia swoich

dziadków, przygotowując też dla nich poczęstunek. Po projekcji odbywa się dyskusja na temat filmu, ale też o tym, czym było i jest kino. Następne spotkanie w podobnej konwencji organizują seniorzy i zapraszają na nie młodzież. Trzeci seans młodzież przygotowuje dla pokolenia rodziców, ale dziadkowie także w nim uczestniczą. Potem czas na rodziców zapraszających dzieci i ludzi starszych. Za każdym razem o poczęstunek dba pokolenie, które organizuje seans. Na koniec – piąty seans dla wszystkich – projekcja filmu rodzinnego. W trakcie spotkań, ale też poza nimi, zbierane są wspomnienia, zdjęcia i pamiątki, powstaje film *Mój pierwszy raz* opowiadający o zetknięciu mieszkańców wsi z wielkim ekranem, o tym, czym jest kino, a także wystawa dokumentująca historię kina w Zabratówce. Irena Szczypek, inicjatorka całego

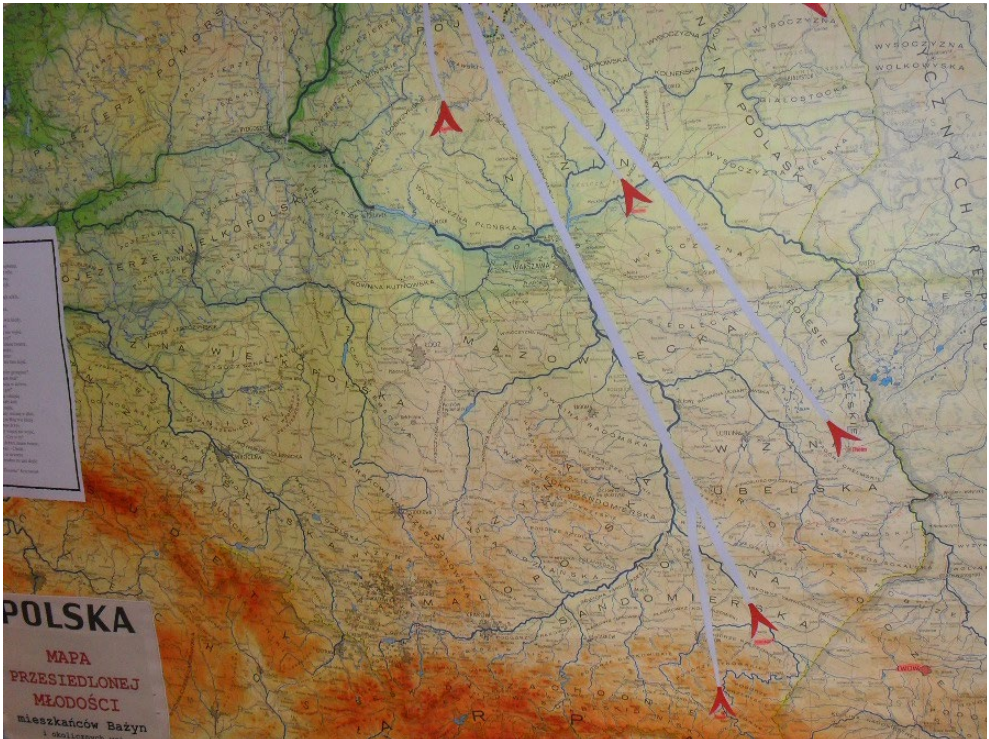
przedsięwzięcia, opowiada o jego rezultatach w sposób następujący:

Seniorzy zupełnie inaczej patrzą teraz na młodzież. Nie spodziewali się, że młodzi ludzie są jacy są, tacy fajni. Natomiast młodzi – jak powiedziała mi jedna z dziewczyn, że po projekcie czuje się odważniejsza, nie boi się rozmawiać ze starszymi. Młodzi mówili też, że dużo rzeczy się od starszych nauczyli... Trochę dowiedzieli się o tym, jak to kiedyś było. Na przykład, gdy oglądaliśmy „Czarny czwartek”, to na naszym stole pojawiło się to, co wtedy było w sklepach, czyli kawa zbożowa na mleku, placki proziaki, które są regionalnym produktem, masło, i nic więcej. Ten stół był po to, żeby młodzi mogli zrozumieć minimalizm życia w tamtym okresie i kartki w sklepach.

Chociaż efektem projektu nie było odrodzenie się kina w Zabratówce, to w tej niewielkiej podkarpackiej wsi stało się coś dużo istotniejszego. Jak mówi Irena Szczypek:

Młodzi ze starszymi rozmawiają, dyskutują, śmieją się razem, jedzą razem, stoją razem przy stole. To był ich pierwszy raz. We wszystkim... Na wszystkich płaszczyznach pierwszy raz. Cieszę się, że udało nam się zrobić coś tak fajnego, co ludzie dobrze zapamiętali. Zrealizowaliśmy projekt kulturalny, który miał dwa wymiary: społeczny i edukacyjny. Myślę, że to gdzieś tam w nich zostanie... Największym sukcesem jest to, że ta grupa młodych osób, która była świeża przy starcie projektu, nie poprzestała na tym pierwszym razie, ale chce coś zrobić nie tylko dla siebie, że przeszli dalej i obecnie angażują się w inne podobne projekty.

D.5.10 PRZESIEDLONA MŁODOŚĆ

Organizator projektu: Wędrowna Akademia Kultury, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, Olsztyn
Miejsce realizacji projektu: Bażyny
Autorka projektu: Danuta Jaroń
(Stowarzyszenie MIASTOWIEŚ w Orniecie)
Partnerki projektu: Agata Lipińska-Samek, Danuta Hanas (Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Bażynach)

W tym projekcie poświęconym pamięci i potrzebie jej kultywowania, chodziło przede wszystkim o budzenie zainteresowania dzieci przeszłości ludzi przesiedlonych na Warmię, w tym ich bliskich, członków ich rodzin. To zainteresowanie miało z kolei prowadzić do odkrywania przez uczniów nieznanych

historii, tradycji oraz do wytworzenia zwyczaju gromadzenia i kultywowania pamiątek rodzinnych. Nie mniej istotne okazało się również to, że projekt przyniósł pierwsze ekspozyty do miniaturowego muzeum w Bażynach, niewielkiej warmińskiej wsi położonej w okolicach Orny. Jak opowiada Danuta Jaroń, inicjatorka projektu ze Stowarzyszenia Miastowieś w Orniecie:

Wiele dzieci mówiło, że oni w domu nie rozmawiają o przeszłości swoich rodzin, a więc nie znają też historii ziemi, na której mieszkają. A kiedy się na przykład weszło w te klasy, tak jak myśmny weszli z tą starą walizką pełną starych takich rzeczy rodzinnych, pamiątek, też

tu z tych ziem, co ludzie poprzywozili ze sobą i jak się dzieciakom pokazywało, czy ten telefon stary na korbkę jeszcze, czy kamerton dziadka, czy stare lalki, to one się temu przyglądały z ogromnym zaciekawieniem. Mało tego, to je pobudziło do tego, żeby pytać w swoich rodzinach, żeby dopytywać rodziców i dziadków. Bo autentycznie, dzieci mówiły, nawet dziewczyneczka taka, już po projekcie, zaczęła mnie i mówi „proszę pani, jakie to było fajne, a wie pani, że ja po tym spotkaniu naszym to ja pojechałam do babci, to na strych poszłam z nią, zaprowadziłam ją na strych, żeby mi pokazała wszystkie stare rzeczy, jakie mają”, no, czy to nie fajne? Fajne.

Dzieci prowadziły wywiady ze swoimi bliskimi, szukały w swoich domach pamiątek z przeszłości, dowiadywały się, skąd się w ich domach wzięły i skąd na Warmii pojawili się ich przodkowie.

Z opowieści i zdjęć powstała prezentacja multimedialna, wydana w postaci płyty DVD. Zorganizowano też wystawy zebranych przez dzieci przedmiotów i zdjęć, stworzono mapę pokazującą miejsca, z których pochodzą mieszkańcy Bażyn. Projekt rozrastał się i nadal rozrasta, ale tym, co czyni go niezwykle istotnym, były towarzyszące mu autentyczne emocje. Jak zauważa Danuta Jaroń:

I wiadomo, że oni wspominając swoje lata, to po prostu się wzruszali, że tak kiedyś było, tak, więc i panie łzy w oczach, i my łzy w oczach, słuchający z boku, i dzieci. Włączanie się tak autentyczne i szczerze w tę historię, nie książkową, że ja czytam, ale ja to czuję, co inny mówi, ono powoduje, że jest też wymiana wzajemna emocji, ludzie się łączą, bez względu na pokolenia, emocjami.

D.5.11

PRZYSTANEK

Organizator projektu: EKDUS – edukacja kulturowa dla umiejętności społecznych, Złocieniecki Ośrodek Kultury, Złocieniec; Zachodniopomorskie Forum Kultury

Miejsce realizacji projektu: Szczecin

Autorzy projektu: Anna Wasilewska (Szkoła Podstawowa „Słoneczna” w Szczecinie), Dominik Smaruj (Teatr Nowego w Szczecinie)

Przystanek to typowe *nie-miejsce*, przestrzeń buforowa pomiędzy naszym domem a innymi miejscami, do których się właśnie udajemy: szkołą, kinem, sklepem, domami naszych przyjaciół i krewnych. Przystanki usytuowane są „pomiędzy”, nie przywiązujemy zatem do nich specjalnej wagi i traktujemy jako nieprzyjemne. Wydają się nie należeć do nikogo, więc często są też niszczone i dewastowane. Uczniowie klas 5-6 ze Szkoły Podstawowej „Słoneczna” w Szczecinie postanowili to zmienić i uczynić przystanki miejscami, w których może spotkać nas coś przyjemnego. Zanim do tego doszło, w ich szkole przeprowadzono intensywne warsztaty prowadzone przez dwoje aktorów szczecińskiego Teatru Nowego – Ewę Chmielewską i Dominika Smaruj, a z inicjatywy Anny Wasilewskiej – pedagoga i polonistki pracującej w „Słonecznej”. Ich efektem była akcja w przestrzeni miejskiej, rozciągnięty w czasie, wieloetapowy happening. Dzieci pojawiają się na przystankach i rozdają czekającym na nich ludziom kolorowe karteczki. Można na nich przeczytać: „Jesteś wspaniałym człowiekiem”, „Pięknie dziś wyglądasz”, „Jesteś super”, „Masz ładny uśmiech”, „Miło cię poznać” czy „Nie martw się”.

Następnie uczniowie wsiadają do autobusu, gdzie trwa akcja rozdawania kartek, nawiązują się rozmowy, zaś ponura atmosfera, zazwyczaj panująca w środkach masowej komunikacji, znika. Na przystanku końcowym pojawia się też ogromna paczka, z której po rozwiązaniu przez jednego z pasażerów wstążki wyskakują uczniowie rozdający kolejne komplementy. Rutyna dnia codziennego zostaje skutecznie zaburzona – w jej zastępstwie pojawia się wspólna zabawa, radość, spontaniczne rozmowy i dyskusje. Akcja powtarza się wielokrotnie. Anna Wasilewska wskazuje na to, że akcja nie tylko odmieniła na chwilę przestrzeń miejską, ale była też niezwykle ważna dla samych uczniów:

Otworzyli się ze swoimi pomysłami, samodzielnie zaplanowali całą akcję. Byli bardzo zadowoleni z tego, co robią. Zobaczyli, że dzielenie się miłym słowem przynosi też wiele dobrego im samym. I co istotne, przestali ograniczać się do widowni, którą mają od lat, czyli najbliższej rodziny, zaproszonych gości. Tym razem ze swoim przedstawieniem wyszli na zewnątrz, do widzów przypadkowych. Zmierzyli się ze swoimi lękami, w kontakcie z drugim człowiekiem, odbiorcą zupełnie obcym.

D.5.12 TO MOVIE WLEŃ

Organizator projektu: Bardzo Młoda Kultura na Dolnym Śląsku, Dolnośląski Ośrodek Kultury i Sztuki, Wrocław
Miejsce realizacji projektu: Wleń
Autorka projektu: Anna Komsta (Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki we Wleń)
Partnerka projektu: Magdalena Borkowska (niezależna animatorka, współpracująca z Ośrodkiem Kultury, Sportu i Turystyki we Wleń)

W 2016 r., po 30 latach od zamknięcia Kina Jutrzenka we Wleń, miejsce to na powrót ożyło. W innej lokalizacji, nowoczesnym formacie, ale z tą samą rodzinną atmosferą. Powoli staje się znów miejscem spotkań, pretekstem do budowania więzi i relacji mieszkańców tego niewielkiego dolnośląskiego miasteczka. Duża w tym zasługa Anny

Komsty, dyrektorki Ośrodka Kultury, Sportu i Turystyki we Wleń, którego częścią jest kino. To ona była pomysłodawczynią projektu To Movie Wleń, zrealizowanego w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura”. Projektu bardzo złożonego, składającego się z trzech rodzajów warsztatów: krytyki filmowej, będących okazją do poznawania historii kina oraz jego języka; produkcji filmowej, w trakcie których zaznajamiano się z całym procesem tworzenia filmów, oraz tych, w trakcie których uczono się pracy kina, zasad promocji filmów, ale też sposobów wykorzystywania tego medium dla integracji lokalnej społeczności. W całym projekcie uczestniczyło 26 uczniów klas VI szkoły podstawowej i klas I-III gimnazjum z Zespołu Szkół im. Św. Jadwigi Śląskiej we Wleń, któ-

rzymi opiekowała się nauczycielka historii Magdalena Borkowska. Namacalnym efektem projektu jest 50-minutowy fabularny film, według scenariusza Macieja Gładysza i w reżyserii Szymona Wasylów, zatytułowany *Próba generalna*. Jest on poruszającą opowieścią o pamięci, przyjaźni i miłości, ale też o samym Wleniu. Film ten stworzony przez uczestników projektu, przy aktywnym udziale mieszkańców, prezentowany był podczas uroczystej premiery, która zgromadziła nie tylko twórców filmu, ale też ich rodziców i dziadków, władze miejskie, stając się przekonującym dowodem na to, jak istotne jest współdziałanie oraz wyzwajającym jego nowe formy. Jednym z istotnych efektów projektu jest to, że pomimo jego oficjalnego zakończenia trwa on nadal. Jak zauważa Magdalena Borkowska:

W tej chwili została grupa, która zaangażowała się w koło teatralne w ośrodku kultury, nagrywają też własne teledyski i filmy dokumentalne i fabularne. Korzystają z doświadczenia zdobytego podczas projektu, współpracując z reżyserami przyjeżdżającymi do Wlenia. Ważne jest też to, że udało się nam zdobyć ich zaufanie, co sprawia, że angażują się w te pozaszkolne zajęcia, ale też to, że się ze sobą zaprzyjaźnili. Jeżeli chodzi o szkołę i nauczycieli, to myślę, że oni też się stali bardziej otwarci. Równie istotne jest też to, że projekt wyzwolił bardzo intensywną współpracę pomiędzy szkołą, ośrodkiem kultury, władzami miejskimi i mieszkańcami.

D.5.13 UPTEKA – WIRTUALNY DOM COOLCULTURY

Organizator projektu: Kulturalni Edukatorzy,
Mazowiecka Sieć Edukacji Kultury,
Mazowiecki Instytut Kultury, Warszawa
Miejsce realizacji projektu: Szydłowiec
Autorka projektu: Marta Łabęcka
(Liceum Ogólnokształcące w Szydłowcu)
Partnerka projektu: Barbara Ślusarczyk
(Towarzystwo Aktywnych Kulturalnie
PROJEKTORIAT), Szydłowiec

„Puść korzenie, rozwiń liście. Szydłowiec”- takie hasło stworzyli uczestnicy warsztatów kreatywnego pisania prowadzonych przez Leosję w ramach projektu „Upteka – Wirtualny Dom Coolculty” w Szydłowcu. Hasło to następnie umieścili w przestrzeni miejskiej w po-

staci muralu na jednej ze ścian budynku należącego do Muzeum Instrumentów Muzycznych położonym w Parku Radziwiłłowskim. W ramach Upteki opracowano niestandardowy pomysł na pozwalającą zapoznawać się z aktywnościami powołanego w ten sposób wirtualnego domu kultury. W tym celu wykorzystano aplikację na smartfony, tworzono też kalendarze – tak, by przypominały o istnieniu tej inicjatywy. Wszystko to za sprawą pomysłodawczyni całego przedsięwzięcia, Marty Łabęckiej, artystki i nauczycielki z Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Henryka Sienkiewicza w Szydłowcu, oraz Barbary Ślusarczyk z Towarzystwa Aktywnych Kulturalnie PROJEKTORIAT. Próbują one ożywić Szydłowiec i sprawić, że stanie

się on na tyle atrakcyjny dla młodych ludzi, że przestaną zaraz po zakończeniu szkoły opuszczać to miasto, że „zapuszczą tu korzenie i rozwiną liście”. W takim działaniu ważna jest konsekwencja i niezrażanie się brakiem miejsca czy środków, bo przecież dziś przestrzenią aktywności jest przede wszystkim sieć. Jak mówi Łabęcka:

Zależało nam na tym, aby powstał wirtualny dom kultury, to był główny cel. Skoro nie możemy działać fizycznie, nie mamy żadnej stałej bazy jako stowarzyszenie, skoro nie mamy kasy, aby realizować cały czas jakieś przedsięwzięcia i działać sobie czynnie i nieprzerwanie, to może sfera internetowa będzie sferą dla nas.

Jednocześnie nie chodzi o to, by przenieść życie w przestrzeń wirtualną, ale o to, by użyć kultury jako narzędzia służącego spotkaniu, nawiązaniu kontaktu, ale również obudzenia w jednostkach – mieszkańców i obywateli. Stąd organizowanie projekcji filmowych w przestrzeni miejskiej przypominających szydłowanom, iż kiedyś było w ich mieście kino. Stąd intensywna działalność Klubu Kultura w szkole, w której pracuje Łabęcka. To wszystko z czasem owocuje i choć zmiana jest powolna, to jednak bardzo trudno jest ją przeoczyć:

Przy okazji różnych projektów działaliśmy jako Klub Cooltura. Tu powstała Upteka. Zależało mi na tym, by to rozszerzyć. Żeby nie uczestniczyła tylko ta stała grupa, tylko szerzej. Oni przychodzą do mnie, żeby pogadać. I wiele rozmów kieruje się w stronę poznawania

sztuki nie tylko plastycznej, ale literatury itd. Dla mnie właśnie tu jest jakaś zmiana. Że trzecioklasista tuż przed maturą przychodzi, żeby poopowiadać, co poznał, że chłopak, który interesuje się fotografią, szukający pomysłu na siebie, na studia itd. przychodzi po to, żeby pogadać o tym, co robi. Chyba to się zmieniło. Przez to, że ten projekt był ciekawy. Ja jako nauczyciel nie uczę matematyki, nie uczę polskiego, cały czas muszę udowadniać, że coś potrafię. I ten projekt w jakimś sensie udowodnił, że ja jako nauczyciel coś potrafię, że wspólnie zrobiliśmy ciekawą rzecz, która się podoba. To przychodzi też jest jakąś drogą dalej.

Kultura działa jak magnes. Przyciąga, jednoczy, generuje ruch. Tym samym jest sprawcą zmian i rozwoju.

D.5.14 WSZYSCY WSZYSTKIM W BAJCE CHIŃSKIEJ

Organizator projektu: Koalicje Kultury, MS2, Łódź
 Miejsce realizacji projektu: Skierniewice
 Autor projektu: Renata Libera
 (Centrum Kultury i Sztuki, Skierniewice)
 Partnerzy projektu: Danuta Czerwińska
 (Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych
 „Sprawni inaczej”, Skierniewice)

Każdy z nas jest inny i czasami jego inność przeszkadza tym, którzy pewnej cechy posiadanej przez nas nie rozumieją. Być może więc dobrym sposobem na oswojenie inności własnej jest pokazanie jej za pomocą inności cudzej, bo wtedy okazuje się, że jesteśmy podobni w tym, że się różnimy. Z takiego

założenia wzięła się idea przygotowania spektaklu teatralnego, który łączyłby kilka odmiennych światów: mniejszości narodowe obecne w Skierniewicach, mieszkańców tego miasta, osoby z niepełnosprawnością i dzieci obdarzone talentem muzycznym. Inicjatorka tego przedsięwzięcia, Renata Libera, powiązała w projekcie jeszcze wiele innych osób – dzieci ze skierniewickich szkół podstawowych (które przygotowywały scenografię do spektaklu wykonaną ze 150 prac przedstawiających chińskie smoki), opiekunów i rodziców tych dzieci, władze miejskie, mieszkańców Skierniewic. W efekcie tej koalicji powstało przedstawienie, którego aktorami było 12 osób z niepełnosprawnością, odgry-

wających krótkie scenki z *Bajek chińskich* Kosińskiego, ilustrowanych utworami wykonywanymi przez uczniów lokalnej szkoły muzycznej. Ten lakoniczny opis nie oddaje emocji towarzyszących spektaklowi. Jak opowiada jego inicjatorka:

W dzień premiery sytuacje były naprawdę trudne: „nie dam rady, nie wystąpię, nie chcę”. Powtarzałam im, że są przygotowani, fantastyczni, nie mają się czego obawiać, a publiczność na pewno dobrze ich przyjmie, jeżeli zrobią wszystko, co do nich należy”. Stres był maksymalny w momencie, kiedy wchodził widzowie. Mieliśmy salę wypełnioną widzami. Przyszły dzieci z rodzicami zainteresowane rozstrzygnięciem konkursu plastycznego, znajomi i rodziny aktorów oraz wielu mieszkańców Skierniewic, którzy przyszli z ciekawości zobaczyć, co wystawią osoby z niepełnosprawnością. Uczestnicy z jednej strony byli przerażeni, a z drugiej cieszyli się niesamowicie, że ludzie jednak przyszli. Myślę, że pod-

świadomie bali się, że nikt nie przyjdzie i będą sami. Okazało się, że widzowie pozytywnie reagują na to, co robią na scenie. Dało im to na pewno więcej wiary w siebie. Wzmocnieni tym doświadczeniem, zaczęliśmy sami pisać teksty i tworzyć teatr improwizowany.

Można zbanalizować to przedsięwzięcie, mówiąc, iż oto mamy do czynienia z kolejną formą wykorzystania sztuki jako terapii, narzędzia osvajania społecznych lęków i walki z nietolerancją. Można na nie spojrzeć też inaczej, tak jak proponuje Danuta Czerwińska, instruktorka w Warsztacie Terapii Zajęciowej w Skierniewicach i partner w projekcie:

Okazywało się, że to, co my odbieraliśmy, jako lęki osoby z niepełnosprawnością, było tak naprawdę naszym lękiem. To nie była terapia, ale przełamywanie własnych ograniczeń, przez każdą ze stron.

D.5.15 ZNANI, CIEKAWI, A NIEZNANI...

Organizator projektu: Synapsy,
Małopolski Instytut Kultury, Kraków
Miejsce realizacji projektu: Stryszawa
Autor projektu: Piotr Pochopień
(Gminny Ośrodek Kultury w Stryszawie)
Partnerka projektu: Małgorzata Kłapyta
(Gimnazjum nr 1 im. T. Kościuszki w Stryszawie)

Młodzież gimnazjalna ze Stryszawy, wsi położonej w Beskidzie Żywieckim, nakręciła fabularyzowany dokument o Władysławie Froncie, ludowym malarzu, tworzącym tu swoje niezwykle prace. Uczniowie z pomocą nauczyciela napisali scenariusz, wcieliili się we wszystkie role pozwalające opowiedzieć o życiu tego artysty, ale też stanęli za kamerą, zmontowali nakręcony materiał i go samodzielnie

promowali. Punktem wyjścia był dla nich pomysł, by opowiedzieć o znanych i ciekawych osobach z ich wsi w taki sposób, aby stały się one ważne i rozpoznawalne nie tylko w najbliższej okolicy, ale też poza nią. Małgorzata Kłapyta, nauczycielka i jedna z inicjatorów tego przedsięwzięcia, wspomina:

Początkowo wahaliśmy się pomiędzy przedstawieniem teatralnym, występami teatralnymi, ale potem odkryliśmy, że nie było jeszcze w naszej miejscowości filmu robionego przez młodzież. No i stwierdziliśmy, że nakręcimy film o jednej z tych postaci. Podzieliliśmy się na grupy i każda szukała informacji na własną rękę. Trochę im podpowiadaliśmy, w którym mają iść kierunku, bo wiadomo – wiedzieliśmy o wielu interesujących twór-

cach z naszej miejscowości. Młodzież szukała własnych informacji. No i potem te grupy prezentowały tutaj, o której postaci wiedzą najwięcej. Okazało się, że najwięcej informacji znaleźli o Władysławie Froncie.

Piotr Pochopień opowiada z kolei o doskonalszej atmosferze i zaangażowaniu towarzyszących przygotowywaniu filmu:

Otoczka wokół tego filmu była wesoła, co spajało grupę. To było również fajne, że kiedy kamerzysta mówił „akcja” (bo to on mówił), to każdy robił, co miał robić. Ci grają, ten trzyma kamerę, mikrofon i tak dalej. Natomiast kiedy powiedział „stop”, no to „ufff” i młodzież znowu „hihi haha”, wysyłanie Snapów i tak dalej.

Efekt wspólnej pracy był na tyle dobry, że grupa przygotowująca film o Froncie nie tylko się nie rozpadła po jego ukończeniu, ale tworzy dalej. Dzięki wspar-

ciu jednego z banków powstała kolejna produkcja – tym razem film poświęcony Stanisławowi Sikorze, wybitnemu rzeźbiarzowi i medalierowi pochodzącemu ze Stryszawy. W planach są kolejne realizacje opowiadające o znanych mieszkańcach wsi. Kto wie, czy nie ważniejsze jest to, że za sprawą tego projektu młodzi ludzie odnaleźli nową pasję, którą dzielą z innymi i która może być rozwijana dzięki wsparciu lokalnej instytucji kultury. Jak mówi Piotr Pochopień:

[...] po szkole przychodzili i mówili: „panie Piotrze, mam godzinę do gimbusa, robimy coś?”. Więc to było fajne, że przychodzili tutaj. W każdej chwili mogą przyjść. Montaż filmu czy sceny, czy cokolwiek – nie robili tego w domu, tylko siedzieli tutaj na komputerach GOK-u. Czyli – nie każdy pracował indywidualnie, ale przy komputerze siedziało 4-5 młodych ludzi i wspólnie tworzyli film.

D.5.16 ŻYCIE JEST PIĘKNE

Organizator projektu: Eduko- Edukacja Kulturowa Opolszczyzny, Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu
Miejsce realizacji projektu: Kluczbork
Autorka projektu: Katarzyna Juranek-Mazurczak (animatorka)
Partnerka projektu: Izabela Fiedorowicz (Zespół Szkół Ogólnokształcących im. A. Mickiewicza w Kluczborku)

Z młodzieżą mówiliśmy o życiu i odchodzeniu, cierpieniu, godności człowieka, to były słowa, które mam nadzieję, nie

zostały rzucone na wiatr, one gdzieś zakietkowały. To są te pytania, które przecież towarzyszą każdemu człowiekowi i właśnie jeśli oni mogli o tym rozmawiać, a przecież projekt dawał im taką możliwość, jeśli mogli odpowiadać sobie na te pytania za pomocą fotografii, za pomocą muzyki, za pomocą gry miejskiej, bo gra miejska miała na celu nie tylko pokazanie miasta, nie tylko integrację, ale także pokazanie – popatrz, tu i teraz w tym mieście, możesz sprawić, że życie jest piękne, to zależy tylko od Ciebie.

Ten cytat w wypowiedzi Katarzyny Juranek-Mazurczak, pomysłodawczyni projektu „Życie jest piękne”, zrealizowanego w Kluczborku, bardzo trafnie wyraża nie tylko złożoność celów tego przedsięwzięcia, ale też jego ducha. Z jednej strony chodziło o przygotowanie wspólnie z młodzieżą spektaklu zatytułowanego „Światło”, według sztuki Maliny Prześlugi „Pręcik”, oraz o danie szansy uczniom zdobycia nowych umiejętności – związanych z posługiwaniem się słowem, obrazem i dźwiękiem. Z drugiej o to, by przedstawienie to stało się zaczątkiem stworzenia grupy wolontariackiej pracującej w Stowarzyszeniu „Hospicjum Ziemi Kluczborskiej Św. Ojca Pio”. Z trzeciej też o to, by być razem, integrować się. Jak zauważa Izabela Fiedorowicz, nauczycielka języka polskiego w Zespole Szkół Ogólnokształcących im. A. Mickiewicza w Kluczborku biorącym udział w projekcie:

Mamy młodzież z zagranicy, z zachodniej granicy i to jest specyfika naszego miasta. Młodzież z Ukrainy, z Białorusi pobiera nauki w naszym liceum ogólnokształcącym i innych szkołach ponadgimnazjalnych, także w gimnazjum. Stajemy więc przed wyzwaniem integracji z tą młodzieżą, uczenia tolerancji, wzajemnego szacunku do siebie. Pomyśleliśmy, iż projekt „Życie jest piękne” będzie doskonałą okazją do tego, by ta młodzież się z nami zintegrowała, żeby poznała swoich kolegów i zarazem by było można poznać historię Kluczborka i możliwości, jakie to miasto młodym ludziom stwarza.

Z czwartej strony w końcu, by dać młodym ludziom poczucie sprawstwa, siły, uczynić ich odpowiedzialnymi za działania, których się podejmują. Jak zauważa Juranek-Mazurczak:

Teatr jest takim obszarem, w którym człowiek mierzy się z samym sobą, ze swoimi słabościami i wierzę, że te historie spowodowały w nich zmiany, czuli się odpowiedzialni za pewne przestrzenie. To, że chłopcy podjęli się filmowania wszystkich wydarzeń i dotrzymali tego, to też daje wiarę w to, że oni sprawdzili się, to zostało docenione. [...] Zajęcia muzyczne, które miały być krótkie i nawet nie przypuszczaliśmy, że tak się zakończą, skończyły się powstaniem zespołu Lobotomia, który przez cały kolejny rok poprojektowy funkcjonował i uświetniał różnego rodzaju wydarzenia, między innymi I Forum Ludzi Kultury w Mosznej.

E1.0

KONTAKT

Narodowe Centrum Kultury
ul. Płocka 13
01-231 Warszawa
www.nck.pl

Koordynatorka Programu BMK
Justyna Smolińska
tel.: +48 22 21 00 189
e-mail: jsmolinska@nck.pl

W sprawie działań w regionach zachęcamy do kontaktu z lokalnymi Operatorami Programu BMK.

Raport z realizacji Programu w 2016 r.

czytaj więcej:

ILUSTRACJE

- B9** Projekt „5 ważnych słów”, Mosina, fot. Magdalena Niemczykiewicz- Rogacka
- B10** Warsztaty fakultatywne na Podkarpaciu, Stalowa Wola, fot. Dominika Osypanko
- B16** Warsztaty, Legnica, fot. Maciej Borowski
- B18** Projekt „Supermoce. Ćwiczenia z dziewczynstwa”, Otowice-Włęcz, fot. Danuta Milewska
- B20** Warsztat „Gra miejska, terenowa czy przestrzenna?”, Lublin, fot. Marcin Butryn
- B22** Projekt „Warsztaty Sztuki Perkusyjnej”, Gorzów, fot. Sebastian Juško
- B24** Warsztaty kreatywności, Łódź, fot. Justyna Wojciechowska
- B26** Projekt „Nasze leśne flow”, Złockie, fot. Izabela Kożuch
- B28** Warsztat „Diagnoza w projektowaniu działań”, fot. Agata Roman, Natalia Roicka, Katarzyna Lindner
- B30** Szkolenie dla wnioskodawców, Opole, fot. Ludmiła Kubisa
- B32** Spotkania dla uczestników projektu, Przemyśl, fot. Łukasz Kisielica
- B34** Rozstrzygnięcie konkursu, Białystok, fot. WOAK w Białymstoku
- B36** II Pomorska Giełda Inspiracji, Gdańsk, fot. Rafał Kulwiec
- B38** Warsztat „Otwarta przestrzeń działań”, Katowice, fot. RIK w Katowicach
- B40** Projekt „Się staję”, Skarżysko-Kamienna, fot. MCK w Skarżysku-Kamiennej
- B42** Projekt „Szczytno miastem wielu kultur – Dialog Kultur szczycieńskich”, Szczytno, fot. Materiały realizatora
- B44** Projekt „Most zamiast muru. Opowieść do wysłuchania”, Poznań, fot. Krystian Daszkowski
- B46** Warsztat „2192: dokąd rośniemy?”, Krępsko, fot. Alicja Choromańska-Hałas, Józef Szkandera
- D56** Projekt „Foniatryk. Pejzaż dźwiękowy”, Niedamirów, fot. Maciej Borowski
- D58** Projekt „Uwolnić z magazynów. Muzealia okiem niemuzealników”, Tomasz Mazowiecki, fot. Justyna Wojciechowska
- D60** Projekt „Kulturalny kurs ku kompetencjom kluczowym”, Czarna Dąbrówka, fot. Bartek Bańka
- D66** „Objazdy szlakiem projektów”, Woj. Kujawsko-Pomorskie, fot. Adam Antoniuk
- D68** Projekt „OBRaZYCE – Opowieści Brzegiem Rzeki”, Międzyrzecz, fot. Filip Pielesiak
- D70** Spotkanie „Koalicji na rzecz rozwoju edukacji kulturowej w Małopolsce”, Chrzanowo, fot. Joanna Więclaw
- D72-3** I Zjazd Kulturalnych Edukatorów, Warszawa, fot. Krzysztof Gajewski
- D74** Konferencja „Na styku edukacji i kultury”, Częstochowa, fot. Anna Wach
- D76** Projekt „Mural Historii – 70 lat historii Ochotniczej Straży Pożarnej w Gorłówk”, Gorłówo, fot. Piotr Rynkiewicz

- D82-3** Projekt „Ambasadorzy Krzemionek”, Ostrowiec Świętokrzyski, fot. Kamil Stelmasik
- D84-5** Projekt „Brzmienie mojego miasta”, Rawicz, fot. Krystian Daszkowski
- D86-7** Projekt „Dotknij historii”, Lublin, fot. Justyna Woźniak
- D88** Projekt „Fotozmiany”, Damnica, fot. Materiały realizatora
- D90-1** Projekt „Get i 3 słonie”, Wschowa, fot. Bartosz Mirosławski
- D92-3** Projekt „Godzina dla świata”, Ornontowice, fot. Marcin Wilczyński, Aleksandra Jaworudzka
- D94-5** Projekt „Jak to było, kiedy mnie nie było?”, Nowe Piekuty-Jabłoń Kościelna, fot. Marzena Olędzka, M. Adamski
- D96-7** Projekt „Look in the Darkness”, Bydgoszcz, fot. Marek Noniewicz oraz dzieci biorące udział w projekcie
- D98-9** Projekt „Mój pierwszy raz”, Zabratówka-Chmielnik-Przemysł, fot. Irena Szczypek
- D100-1** Projekt „Przesiedlona młodość”, Bażyny, fot. Materiały realizatora
- D102-3** Projekt „Przystanek”, Szczecin, fot. Dominik Smaruj
- D104-5** Projekt „To Movie Wleń”, Wleń, fot. OKSiT we Wleniu
- D106-7** Projekt „Upteka – Wirtualny Dom Cooltury”, Szydłowiec, proj. Materiały realizatora
- D108-9** Projekt „Wszyscy wszystkim w bajce chińskiej”, Skierniewice, fot. Anna Mowińska
- D110-1** Projekt „Znani, ciekawi, a nieznani...”, Stryszawa, fot. Piotr Pochopień
- D112-3** Projekt „Życie jest piękne”, Kluczbork, fot. Materiały realizatora

OPRACOWANIE MERYTORYCZNE

Marek Krajewski
Maciej Frąckowiak

WSPÓLPRACA

Filip Schmidt
Ariel Modrzyk

OPRACOWANIE GRAFICZNE

Grzegorz Laszuk

REDAKCJA JĘZYKOWA

Michał Staniszewski

WYDAWCA

Narodowe Centrum Kultury

ROK WYDANIA

2017

2017

ISBN

978-83-7982-315-4